

A háromszéki nyelvjárásról.¹⁾

A székely nyelvjárásokról GELEJI KATONA ISTVÁN Magyar Grammatikátskája (1645.), sőt már BEN CZÉDI SZÉKELY ISTVÁN és SZAMOSKÖZY ISTVÁN XVI. századi erdélyi történetírók óta sokan és sokat írtak. Kivált mióta a XVIII. század vége felé a nyelvjárásokra s a székelyekre is ráterelődött a figyelem, és mióta a múlt század elején nyelvjárásaink osztályzásával és sajátásaik leírásával is megpróbálkozott PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM, a költő és tudós, s GÁTI ISTVÁN, egy magyar gyorsírás-rendszer feltalálója. És kivált mióta a hatvanas évektől fogva BUDENZ, LŐRINCZ KÁROLY és KRIZA különösebben ráirányították a figyelmet a székely nyelvjárásokra, s mióta különben is nyelvészetünk újabb és nagyobb lendületet nyert. Ma már egész kis irodalmuk van.

Ez irodalmat érintve és összegezve, a XVIII. században KALMÁR GYÖRGY Prodromusa (1770.), BENKŐ JÓZSEFnek, a tudós középajtai református papnak Transsilvaniája és egyéb művei, s ezeken kívül BOD PÉTERnek a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárban levő «Siculia hunno-dacica» című kéziratban olvasható történeti munkája említendő, melyben a székelységet s annak székeit, köztük kivált szülőhelyét, Kézdiszéket részletesen ismerteti s mely BENKŐ műveinek is forrásul szolgált.²⁾ Utána a szintén székely születésű BARÓTI SZABÓ DÁVID Kisdéd szótára (1789.), Magyarság virági (1803.) s egyéb művei: Orthographiai és grammatikabéli észrevételei (1800.) stb. említendők;³⁾ míg P. HOR-

¹⁾ Ily czímen készülő történeti alapú monographia bevezetése. Bemutatta szerző a M. Tud. Akadémia I. osztályának 1906. jun. 11-ikén tartott ülésén.

²⁾ L. Nyelvjárásaink ügye és teendőink cz. dolgozatomat, M. Nyelv I. évf. 294. l.

³⁾ Külföldön meg ADELUNG Mithridatese 2: 780. l.

VÁTH ÁDÁM és GÁTI ISTVÁN a Marczibányi-alapítványra kitűzött 1815., 1816., 1817. esztendei kérdésekre a Magyar Nemzeti Múzeum Jutalomfeleleteiben, az I., illetőleg a II. kötetben (1821.) értekeznek s a székelyek nyelvjárásáról is sok érdekes megjegyzést közölnek. — Attól kezdve a 60-as évekig GYARMATI SÁMUELnek Okoskodva tanító Magyar Nyelvmesterén (1794.) és 1816-ban megjelent Vocabulariumán kívül, mely toldalékban székely szókat is közöl, K. I. (talán KOVÁCS ISTVÁN) felszólalása: «A védelmezett Nemes Székely Nemzet» (Tud. Gyűjt. 1818. 8. k.) és SZABÓ JÓZSEF Székely szavak cz. közlése (id. f. i. 1827. 1. füz.) említendő. Míg KÁLLAY FERENCZnek Historiái értekezése a nemes székely nemzet eredetéről (Nagy-Enyed, 1829.) utalásaival és adataival érdekes, — többek közt azzal is, hogy KOVÁCS TAMÁS philosophiae doctor is értekezett 1828-ban a székely nyelv különösségeiről a Marczibányi-fundatio által még 1822-ben feltett kérdésekre, mely munka azonban, úgy látszik, ma valahol lappang.*)

A következő időkből a nagytudományú HORVÁT ISTVÁNTól A székely nemzet nyelvéről (Tud. Gyűjt. 1834. 1 : 110.) és GEGŐ ELEKnek A moldvai magyar telepekről 1838-ban kiadott munkája, a Magyar Tud. Akadémiától ugyanakkor kiadott régi Tájszótár, JERNEY JÁNOSnak az ötvenes évek elején megjelent keleti utazása, valamint megelőzőleg KÖPPEN orosz tudósnak a székely nyelvjárásokat is érintő becses német értekezéséje említhető, mely 1826-ban, Szent-Pétervárott jelent meg s melyről már másutt szóltunk.**)

Továbbá említhetők FÉNYES ELEKnek hazánkat több ízben alaposan leíró munkái és VASS JÓZSEFnek a dunántúli nyelvjárásról írt terjedelmes dolgozata (MNy. V.); utóbbi mint olyan, a mely már egybevetéseket is tesz a székely és göcseji nyelvjárás közt. VASS JÓZSEF t. i., a ki Dunántúl született, később mint piarista tanár Kolozsvárra került, s itt alkalmat lelt a székely nyelvjárás megfigyelésére. Ezekre következik a HUNFALVY P. szerkesztette Magyar Nyelvészetben a Székely beszéd, első közlés, A hétfalvi magyar nyelv sajtárságáról egy oda való ifjú

*) Vö. Nyelvjárásaink ügye és teendőink cz. értekezésemet id. h.

**) Id. értekezésemben, id. h. 298. l.

tudositása alapján írt kis czikk s második közlés BUDENZTÓL: «Adalék a székely beszéd ismertetéséhez» — bececs megjegyzések a székely nyelvjárások osztályzására és egyebekre nézve (MNy. V. 1860), a miket a Székelyföldön pár heti átutazása alatt tett és a következő évben néhány székely tájszó közlésével is kiegészített (MNy. 6.). — Utána LŐRINCZ KÁROLY jön,* ki főként a háromszéki nyelvjárásról ír, de egyes megjegyzéseiben az egész székelységre hivatkozik. Becses és gazdag gyűjtéseit a háromszéki nyelvjárásról írt terjedelmes dolgozatában (MNy. 6.), Kapnikbánya és vidéke nyelvjárásában (NyK. 2. VASS JÓZSEFTŐL rendezve hivatkozásokkal Háromszékre is), a háromszéki nyelvjáráshoz adott pótléksoraiban (NyK. 3; ugyancsak VASSTÓL rendezve) és a Nyr. négy első kötetében közölt adalékokban értékesítette. — BUDENZ után KRIZA is fellép már a Szépirod. Figyelő 2. évf. második felében (1862.) s nemsokára a Vadrózsákban (1863.) közölt beceses szövegeivel, tájszótárával, jegyzeteivel s a székely nyelvjárásokról adott néhány szavával; és a NyK.-ben (X.) s a Nyr.-ben (I—IX.) is igen beceses és csaknem kifogyhatatlan adalékokkal járul az egész székelység s ennek körén belül egyes nyelvjárások ismeretéhez. Közben MEDGYESI BÁLINT (MNy. 6: 172.) és IMECS JÁKÓ (u. o. 366.) szolgáltatott újabb adatokat egyes vidékek nyelvének ismeretéhez, szókat és szólásmódokat; FOGARASI JÁNOS pedig KRIZA «Székely népköltési gyűjteményét» ismerteti nyelvészeti tekintetben, bő apparatussal (NyK. 3., 4. és Magyar Sajtó cz. hirlap 1864. 119., 120. sz.).

Itt említendő ORBÁN BALÁZSTÓL A Székelyföld leírása is (1868—73.) több kötetben. Ezekkel részben egyidejűleg, részben utánuk kutatások történnek: VESZELY, IMETS és KOVÁCS utazása Moldva-Oláhhonban, 1868. (megjelent M.-Vásárhelyt, 1870.) és ismertetések jelennek meg a moldvai és gyimesi csángók nyelvéről (SZARVAS G., MUNKÁCSI B., KÚNOS IGNÁCZ: Nyr. 3., 9., 10.), melyeket a székely nyelvjárásokkal egyezőeknek mutatnak ki. Viszont mások a Nyr.-ben tájszavakat, szólásformákat, nyelvtani

*) Szül. 1817-ben, felszentelt róm. kath. pap, előbb Marosvásárhelyt gimn. tanár, majd Kapnikbányán, Sepsiszentgyörgyön (1848) és később ismét Kapnikon s másutt káplán és plébános. (Vö. BEKE ANTAL: Az erdélyi papnövelde története, 1870.)

apróságokat és szövegeket közölnek részint az egész székelysége, részint egyes nyelvjárásaira vonatkozólag; míg mások egyik vagy másik irányban röviden összegezik egyes székely nyelvjárások sajátosságait. Így FAZEKAS ELEK az udvarhelyszéki nyelvjárást az udvarhelyi főreálisk. 1873. évi értesítőjében (vö. SZARVAS bírálattát, Nyr. 3 : 260.), SZOMBATHY IGNÁCZ az udvarhelyi nyelv idegen elemeit u. o. 1874. évi értesítőben; NAGY IMRE a csiki tájszólást a Székely Egylet IV. évkönyvében, 1879.

Fonétikánk előrehaladásával és a Nyr. hatása alatt, mint általában többi nyelvjárásainkkal, a 80-as évek óta még behatódiban foglalkoznak e nyelvjárásainkkal is. Az érdem első sorban STEUER JÁNOSÉ, a ki 1888-ban «A székely nyelv hangjai»-val vonta magára a figyelmet. (Megjelent a székelyudvarhelyi reál-isk. XVII. évi értesítőjében és különnyomatban is.) A következő években apróbb megjegyzéseiben több hang-, szó- és mondattani sajátosságra figyelmeztetett. (Nyr. 18., 19., 20. k. és Hunfalvy-Album.) Majd a székely diftongusokról, csiki székelységről, a székely hangrendszerről tájékoztatott, s a székely nyelvjárások osztályozását és térképét is adta (Nyr. 22. k.). Első értekezése után egy évvel SIMONYITÓL (A magyar nyelv 1. kiad. 1. k. 1889.), három évvel később pedig BALASSA JÓZSEFTÓL vettük (A m. nyelvjárások 1891.) az egész székelység s e körön belül a nyugati és keleti székelység nyelvjárásának leírását.*) BALASSA már előbb az Ethnographia I. évfolyamában (1890.) is szólt a székelyek nyelvéről NAGY GÉZÁVAL polemizálván; mibe ZOLNAI is beleszólt (Nyr. 20 : 553.), a kivel így szintén vitáznia kellett (L. Nyr. 21. k.). Vitatkozott STEUERRAL is újabb dolgozatairól (l. Nyr. 22. k.). BALASSA különben itt-ott LŐRINCZ KÁROLYNAK és másoknak sokszor nem épen pontos és megbízható adataira épített.

STEUER később felhagyott a jelzett kutatásokkal, a mi kár volt nyelvészetünkre, s csak újabban lépett nyomaiba HORGER ANTAL brassói tanár és nyelvjáráskutató, ki a halmágyi nyelvjárás-szigetről adott alapos dolgozatával (NyK. 31. k.), a marostordai, udvarhelymegyei és kis-küküllőmenti székely nyelvjárásokról közölt nyelvjárási jegyzeteivel (Nyr. 32. k. 1903. és kü-

*) SIMONYI a Pallas Lexikonában is írt a székely nyelvjárásokról s e körön belül a háromszéki nyelvjárásról.

lönnyom. NyF. 13. sz.), a Székely-Udvarhelytől Brassóig tett nyelvjárastanulmányi útjának megfigyeléseivel (Nyr. 33. k. 1904.), a csángó nép és név eredetéről közölt igen becses tanulmányával (Erd. Múz. 1905. 2., 3. füz.), tájszóközléseivel (Nyr.) és legújabbban a keleti székelység nyelvjárasi térképéről közölt összefoglaló cikkével (M. Nyelv. I. 446. l. térkép-melléklettel) elismerésre méltó érdemeket szerzett e téren. — RUBINYI MÓZESnek a moldvai csángók nyelvjárásáról szóló tanulmányai (Adalékok és Újabb adalékok a moldvai csángók nyelvjárásához, Nyr. 1901—1902. és különnyom.) valamint többi ide vonatkozó cikkei és dolgozatai (Ethnographia, Erdély, Nemzeti Iskola stb.) az újabb időből kiegészítik idevonatkozó tudásunkat. Ép így SZABÓ DEZSŐnek Csikszentdomokos nyelvjárásáról és újabban GENCSY ISTVÁNNak a gyergyói nyelvjárásról közölt dolgozata (Nyr. 32., 34. és különnyom. NyF.) bővítették a csiki nyelvjárásokról való ismeretünket. SZEREMLEY CSÁSZÁR LÓRÁND a keleti székelység háromszéki nyelvjárásához szolgáltatott adatokat (Nyr. 1904. Czofalva községből). — A hétfalusi csángók nyelvére vonatkozólag néhány adat található PAÁL GÉZA idevonatkozó, inkább ethnographiai cikkében (Brassói róm. kath. gymn. értes. 1892/3.), valamint KOLUMBÁN LAJOSnak A hétfalusi csángók a multban és jelenben cz. munkájában (Brassó, 1904.).

Az egész székelység nyelvére nézve becses adatokat szolgáltatnak KOZMA FERENCZnek A székelyföld közigazdasági és közművelődési állapota című műve (1879.) és az Osztrák-Magyar monarchia leírása cz. gyűjteményben, XX. k. a Székelyekről és nyelvükről közölt cikke; valamint HANKÓ VILMOSnak a Székelyföld cz. szép műve (1896.). Továbbá a székely kérdés irodalma: HUNAFLVY, NAGY GÉZA, JAKAB E., dr. SEBESTYÉN GY., THURY J. és mások műve (L. Pallas Lexikona 15. köt. a kérdés repertoriumát SEBESTYÉNTől és Évkönyv a marosvásárhelyi székely társaság századik összejövedele alkalmából, könyvészeti jegyzék a végén, Marosvásárhely, 1904.).

Összefüggő szövegeket nyújt a székelység s itt egyes helységek nyelvére a Vadrózsákon kívül az ARANY-GYULAI féle Magyar népköltési gyűjtemény I. kötete is (1872.), de kivált a III. kötet (1882.), a mely egyenesen székelyföldi gyűjtés KRIZA J., ORBÁN B., BENEDEK E. és SEBESI JÓB gyűjteményeiből. Ehhez járulnak

a Nyr. népnyelvi közleményei s legújabbán MAJLAND OSZKÁR Székelyföldi gyűjtése (M. Népk. Gyűjt. VII. k.) Udvarhely és Háromszék megye területéről. Stb. Régi székely tanúvallomások, jegyzőkönyveket és egyéb nyelvjárási szövegeket találhatni a Székely Oklevéltár cz. becses gyűjteményben és más egykorú emlékekben.

Egy elszakadt, Székelyföldről kivált nyelvterületre vonatkozik JANKÓ JÁNOSnak Torda, Aranyosszék és Toroczko magyar (székely) népe cz. munkája (Budapest 1893.) s PÁLFI MÁRTON Nyelvjárásparódia cz. czikke, Nyr. 1905. — Külön a háromszéki nyelvjárásra SIMONYINAK a Pallas Lexikonában egy kis czikke (8. k.) s Tájszók a háromszéki iskolákban cz. cikk, Székely Nemzet 1900. jan. 8. számában. A háromszéki nyelvjárás időalakjairól és módjairól szól legújabbán szerzőnek egy dolgozata (NyK. 1905. 3—4. és 1906. 1. füz.), melylyel egyidőre le is zárhatjuk ez irodalmat.

Ez a többi nyelvjárasterületekéhez viszonyítva aránylag nagy irodalom első pillanatra tán feleslegesnek mutathatná, hogy egyes székely nyelvjárások területén tovább munkálkodjunk. Azonban közelebbről vizsgálva, nemcsak hogy nem teszi feleslegessé, de sőt éppen sürgeti, hogy újabb megfigyeléseket tegyünk. Mert míg egyes székely nyelvjárásoknak külön leírása még nem igen van; a mi van, csak hézagos, vagy mivel igen alapos kíván lenni, kellő kritika hiányában igen sokat általánosít, nyelvtudományunk, különösen hangtanunk előrehaladása miatt pedig a mai színvonalat sokszor nem üti meg. A régebbi dolgozatokat értem. — Azok az általános értekezések és észrevételek pedig, a melyek a székely nyelvről általában szólnak, tapasztalatom szerint — sokszor az újabbakat sem véve ki — több pontjukban nem találnak az egyes vidékekre. Pedig a közlők az illető sajtáságról hangsúlyozzák, hogy az egész székelységben következetesen megvan (pl. STEUER a kétféle é-ről, Nyr. 22: 372.), vagy legalább nem említik azon vidékeket, a melyeken e sajtáság már nem tapasztalható következetesen, noha jól tudják s ők maguk is említik, hogy a Székelyföldön «sokhelyt szomszéd falvak beszéde is eltér egymástól» (STEUER, Nyr. 22: 127.).

Általában a székely nyelvjárásokra vonatkozó eddigi értekezések — mint a többi nyelvjárásainkról szólók nagyobb része

is — a mellett, hogy az újabbak kivételével nem ütik meg a mai tudományos színvonalat, sokszor nem elég alaposak, vagy jó megfigyelések mellett helyteleneket, talpraesett észrevételek mellett elhibáztattakat, elnagyoltakat is foglalnak magukban, s így több tekintetben kiigazításra és pótlásra várnak. És e kiigazítás annyival sürgösebb, mivel az újabban dolgozók túlnyomó részben készpénznek vettek mindent, mit elődeik a legtöbbször kritika nélkül egybeírtak, s felhasználták a nélkül, hogy a helyszínén utána jártak volna. Úgyhogy ma 40 évvel később is méltán hangsúlyozhatjuk KRIZÁNAK, ki e tekintetben is mintaképünk lehet, ide alkalmazható nyilatkozatát, mely szerint abban, «a mi téve van, mennyi még a tisztázni, a kiigazítani való!» (Vadr. 546.)

De a pótlás is sürgős. Sürgős különösen a székely nyelvjárásokra nézve, a melyekben annyi érdekes és értékes sajtáság van, mind a szókincset, mind a hang-, szó- és mondattant illetőleg, mely sajtáságokra eddig a legtöbb dolgozat még nem figyelmeztet. Pedig feltárásuknak nemcsak nyelvtudományunk, de a székelyek homályos múltjának megírója is hasznát vehetné, sőt talán egyenesen fáklyára találhatna bennük!

E kiigazítások és pótlások szükségességét érezve, kutattam és óhajtottam már régóta a háromszéki nyelvjárást újra feldolgozni és leírni, mivel különösen e nyelvjárásra mint szülőföldem nyelvére nézve tapasztaltam közlésekben olyan észrevételeket, a melyek nem állhatnak meg, bár újabb kitünő műveinkbe és értekezéseinkbe is itt-ott becsúsztak.

A háromszéki nyelvjárásról ugyanis, mint észre vehettük, még többet írtak, mint a többi székely nyelvjárásokról s LŐRINCZ KÁROLYNAK e nyelvjárásról szóló dolgozatára (MNY. 6. 1861.), melyet fennebb említettünk, méltán írta SIMONYI (A m. nyelv¹ I. 1889. 232. l.): «leggazdagabb tartalmú valamennyi nyelvjárás-leírásunk közt; még arra is kiterjed, a mi nincs meg a háromszéki nyelvjárásban, s ez sok tekintetben tanulságos egyes jelenségek elterjedése módjára nézve» stb. Azonban, mint már «Nyelvjárásaink tanulmányozásához» szóló dolgozatomban (Nyr. 1903.) rámutattam, LŐRINCZ valóban dicséretre méltó buzgalommal gyűjtött és ez elismerést ma is méltán megérdemli, de nyelvjárás-leírásának gazdag tartalma nem mind a nép ajkáról való s nem is az egész nyelvjárás területéről. Valamint STEUER JÁNOSNAK a

háromszéki nyelvjárásra tett vonatkozásai azt árulják el, hogy Háromszéken nem járhatott, legfőlebb Erdővidéken. Egy pár téves adata pedig, valamint a LŐRINCZÉI is, bejutottak BALASSA és SIMONYI műveibe. KRIZA nagybecsű gyűjtése pedig Háromszékre vonatkozólag inkább csak Árkos vidékéről (Sepsiszentgyörgy mellett) és a régi Miklósvárszékről való, bár a többi részek nyelvkincse is szövegében hasonlít e részekéhez. (Vö. mindezekre Nyr. 1903. 421—26. l.).

Ez érdemes gyűjtőkön kívül PAAL GYULA, GÁBORFI KÁROLY, SÁNDOR JÁNOS, ROTH FERENCZ, ZAJZON DÉNES, TEMESVÁRI ISTVÁN, INCZE GYÖRGY, BENEDEK ELEK, FÜLÖP ADORJÁN, VERES FERENCZ, KANYARÓ FERENCZ, NAGY GÁBOR, KIS PÁL, KÖVÉR SÁNDOR, LÁSZLÓ DÁVID, BALÓ JÓZSEF és mások is közöltek e nyelvjárásunkra vonatkozó adatokat (Nyr. 1—10, 13—20, 25. és újabb kötetek, vö. a Nyelvörkalauzt) tulnyomólag tájszavakat és szólásformákat, egy páran nyelvtani megjegyzéseket is (KRIZA és INCZE Gy.). Azonban ama közlésekben is vannak hibák,* s így e nyelvjárás gazdagabb irodalma még tán több kiigazításra vár, mint a többieké.

Ezt tapasztalva vállalkoztam már 11 évvel ezelőtt egyetemi hallgató koromban e nyelvjárás új leírására,** s azóta is folyton gyűjtöttem; azonban leírásom kidolgozására és közzétévésére folyton közbejött teendőim miatt mindeddig nem gondolhattam.

Mert egy másik czél is lebegett szemem előtt, s az is lelkesített. Eddigi nyelvjárásleírásaink ugyanis általában csak arra szorítkoztak, hogy az illető nyelvjárásnak a mai köznyelvtől s illetőleg az irodalmi nyelvtől elütő feltűnőbb sajátosságait tüntessék ki, főként a hangtani és szótani sajátosságokat, a nélkül azonban, hogy azok régibb vagy újabb fejlődésére reflektálnának s így nyelvtörténetileg is fejtegetnék e sajátosságokat. Pedig ma már erre is gondolhatnánk s nyelvjárásaink, mint a nyelvnek valóssággal élő nyelvemlékei, ma már nyelvtörténeti alapon is ismertethetők; így tárgyalva még inkább értékesíthetné leírásukat nyelvtudományunk az egész magyar nyelv történetére nézve

*) Pl. A varrótú cz. kis mesében TEMESVÁRI I. közlésében (Nyr. és SIMONYI Tréfás népmesék), s legújabban ERDŐS DEZSŐNEK a névmutató kérdésére vonatkozó hibás háromszéki válaszában, Nyr. 1905 : 33.

**) Vö. a kolozsvári egyetem 1895. évi Fasciculusát.

is. Aztán nemcsak az elütő és feltűnő sajátságok ismertetésére kellene törekednünk, s nemcsak a hangváltozások aprózására, mint némelyek tették; hiszen így nem domborodik ki a nyelvjárás képe s nem szemlélhetni benne a történeti folyamatosságot, — mondattani, stilisztikai, retorikai és poétikai sajátságai ról még éppen nem lehet fogalmuk. Pedig mennyi sajátság, mennyi szépség, mennyi érdekesség van nyelvjárásainkban utóbbi tekintetekben is! És történeti alapon dolgozva mennyi értékes régiséget és egyebet találunk. Természetesen ez kissé nehezebb eljárás, de gyümölcsözőbb is!*)

Ilyen alapon kívánnám a háromszéki nyelvjárást leírni és e czélból kellő előkészület után a megye térképével kezemben már régebben minden egyes községet bejártam, némely részt többször is, s egyenes megfigyelések és közvetett kérdések, puhatolózások útján nyert eredményeimet másokkal is megfigyeltettem, a hol csak lehetett, s így mintegy ellenőriztem önmagamat is. Megfigyeléseimnél természetesen első sorban a hangtani sajátságokra voltam tekintettel, a melyeket csak saját magunk végezhetünk. S ezt annyival elfogulatlanabban tehettem, mivel szorosabb értelemben vett szülőföldemnek (Uzon község) a régi Sepsi-szék alsó részének kiejtése közelebb áll az irodalmi nyelvhez, kettős-hangzók nincsenek benne, a többi részek kiejtése meg többé-kevésbé különbözik e kiejtéstől, s így befolyásolva nem voltam. A fonetikai sajátságok mellett természetesen szó- és mondattani sajátságokat és tájszavakat is gyűjtöttem. Utóbbiak gyűjtésében azonban egyes szives ismerősök segítségével is éltem, kiket részint személyes, részint nyomtatott fölszólítás útján szereztem s a gyűjtés érdekében szóbeli és nyomtatott tájékoztatóval is elláttam.***) Gyűjtésemben szem előtt tartottam a ZOLNARTÓL is hang-

*) Vö. «Nyelvjárásaink tanulmányozásához» szóló cikkemet, Nyr. id. h. 3. közlemény.

**) Vö. id. cikkem különnyomatában a Függelék, NyF. 13. sz. — Itt érinthetem azt, hogy első és legjobb segítőim egyszerű, jó székely szülőim voltak, kiket hálás tisztelettel említhetek s kiknek sokat köszönhetek, hogy kérdéseimre is, melyekkel zaklattam, mindig szívesen válaszoltak. E mellett főként Incze György volt kovásznai ref. lelkész úrnak s Török Andor (kézdívásárhelyi), Tuzson György (lemhényi), Bots Lajos (polyáni), György Lázár theologus (szárazpataki), Fábíán László

súlyozott nyelvjáráskeveredést (vö. Nyr. 19:414.). Csakis olyan egyén után tettem jegyzeteket, a ki abban a községben született s községe határán túl nem igen járt. Így különösen asszonyok, még nem iskolázott gyermekek vagy az iskolából már évekkel azelőtt kikerült ifjak beszédén tettem megfigyeléseket, a kik nézetem szerint a legigazabb képviselői községük nyelvjárásának; míg a férfiak, mint afféle életrevaló faj, sokat járnak mindenfelé s a nyelvjárásai sajtáságokat, főként a kiejtésbelieket levetkőzik.

A jelzett irányban, azaz történeti alapon s ilyen gyűjtés után oly beható ismertetését szeretném adni nyelvjárásunknak, a minőt csak lehet. Így egyszersmind kiegészítném és pótolnám, főként hangtani tekintetben, LŐRINCZ beható ismertetését s kijavítanám hibás adatait; valamint az idevonatkozólag található más téves megjegyzéseket, észrevételeket, — BUDENZ, KRIZA, STEUER, BALASSA és mások esetleg téves adatait is, természetesen főleg és első sorban csak saját gyűjtésemre támaszkodva, vagy magam tudakozódván utána az illető sajtáságnak.

Ezzel részben módszeremről és forrásaimról is beszámoltam. Nyelvtörténeti és történeti alapon kívánván tárgyalni a nyelvjárást, természetesen az idevonatkozó — nyelvtörténeti és történeti — irodalomra is tekintettel kell lennem; hogy azonban értekezésem annál értékesebb legyen s eredményeim még megfelelőbb, pozitívabb alapon nyugodhassanak, régibb háromszéki iratokat is igyekeztem figyelembe venni. Mint ilyeneket a Székely Oklevéltárban (II., III., IV., V., VI. k.) található okleveleket (16—17. század), DEÁK FARKASnak «Uzoni

(bodosi), Elczer Sándor (zalánpataki), Veress Károly (közéapajtai), Török Albert (miklósvári), dr. Imreh Domokos (étfalvi), Péter Sándor (szörcsei), Bibó József (barátosi), Héjja Kálmán és István (petőfalvi), Imreh Mihály (zágoni), Kozma Miklós és Biszak János (zabolai), Kiss Albert (léczfalvi), Bardocz Árpád és Debreczy Béla (szentkatolnai), Jancsó Gergely (márkosfalvi), Fejér András (futásfalvi), Jakabos Mihály (altorjai), Bodó Farkas (karatnai), Diénes Jenő és Gyöngyösy István (kézdivásárhelyi), Darkó Jenő (dálnoki), Jankó Albert plébános (sárfalvi), Veress Sándor tanító (csomortáni) és Kovács Kálmán (szentléleki) urak gyűjtései jutottak kezemhez, a melyekért e helyen is köszönetet mondani el nem mulaszthatom. Őszinte köszönettel adózom mindazoknak az igen tisztelt lelkész és tanító uraknak is, kik szívesek voltak utamban szívesen fogadni s egyben-másban segítségemre lenni.

Béldi Pál» élete című munkájában olvasható levéltöredékeket és tanuvallomásokat (17. század), s a Teleki-kódexnek (Nyelvémléktár XII. k.) sepsiszentgyörgyi FERENCZ fratertől másolt részét (vö. Hunfalvy-Album 7. l., 16. századra) tartottam szemem előtt és értékesítettem. Megjegyzem azonban, hogy kellő kritikával, különösen az utóbbit, mivel mint VOLF rámutatott (Nyelvémléktár 12:XXI.) ez a FERENCZ frater csak másoló volt. Így több oly sajtáságnak kellett megmaradnia másolatában, a mi az eredeti fordítótól származik. Ezeken kívül haszonnal értékesítem MATKÓ ISTVÁN kézdivásárhelyi születésű hitvitázó műveit a 17. századra, CSERÉY MIHÁLY Erdély Históriáját és APOR PÉTER Metamorphosisát és levelezését*) a 17—18. századra, MIKES KELEMEN leveleit itt-ott, a 18. századra és MELICHTÖL a Brassói magyar-latin Szótár töredéket (Bpest, 1905. Akad. kiad.), mely részben határozottan 16—17-ik századi háromszéki nyelvemlék és haszonnal értékesíthető ilyen alapon. Végül BARÓTI SZABÓ DÁVID műveit a 18. század második feléből. — A történeti vonatkozásoknál meg gr. TELEKI DOMOKOS (G. T. D.) Egynehány hazai utazását (Bécs 1796.), LAUKÓ ALBERTTŐL Felső-Fehér vármegye történetét (Erzsébetvárosi áll. főgymn. értesítője 1903/4.) s a Székely Oklevéltár adatait stb., a mikre majd úgy is mindig hivatkozni fogok, mint segédművekre, valamint egyéb művekre és a közlésekre is.

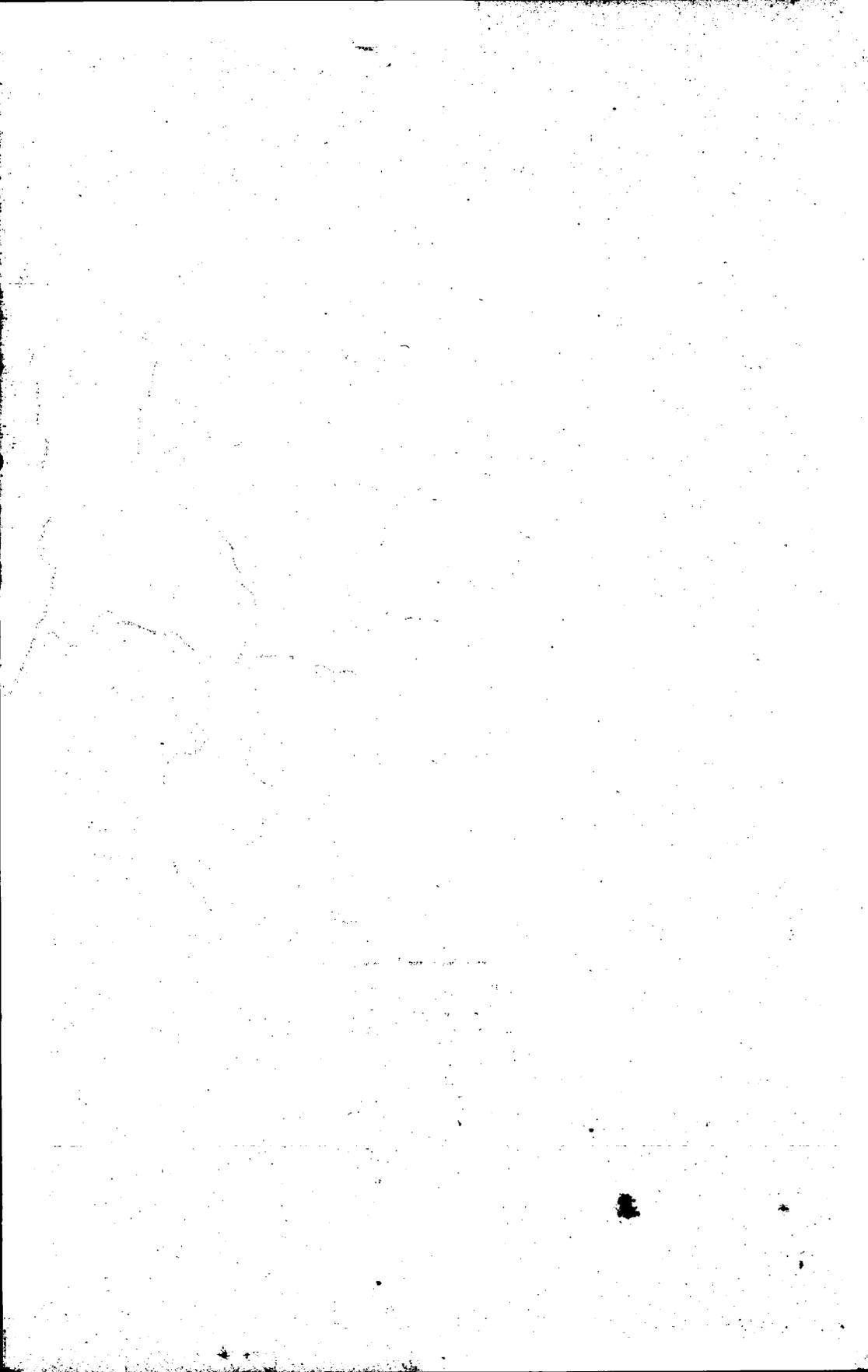
Eljárásomra még azokhoz, a miket eddig jeleztem, a következőket. Nyelvjárás-leírásokban is kétféle módszer szerint járhatnánk el: vagy összefüggő szövegekből indulhatnánk ki és azokat elemeznők hangtanilag, szótanilag és mondattanilag; vagy pedig a már megszokott analytico-syntheticus irányban haladunk, leírjuk először is a hangokat és hangtani sajátságokat, aztán a szótaniakat, mondattaniakat és úgy tovább, azután adunk szövegeket. Én is ezt az utóbbi megszokott utat követem, a többi nyelvjárásleírásokkal és rendszeres nyelvtanainkkal való egybevetések megkönnyítése végett is, s a hangtani sajátságok bemutatása után a szótaniakat két csoportra osztva tárgyalom: alaktani és jelentéstani sajátságok. Amazok alatt az összetételre,

*) Ez utóbbi SZÁDECZKY L. szerkesztésében az Akadémia kiadásában megjelenő Magyar Történelmi Emlékek közt, 37. k.

szóképzésre és ragozásra vonatkozó inkább külső sajátságokat, emezek alatt az átviteleket és egyéb, inkább belső sajátságokat értve, melyek mintegy átmenetül szolgálnak a mondattani sajátságokhoz. A szótani sajátságoknál az eddigi leírásoktól eltérőleg először is a szókincsre mutatnék rá, hogy a különböző fogalomcsoportok körén belül minő részint eredeti (mai és régi), részint kölcsönzött szavakkal él nyelvjárásunk s mikép értékesít idevonatkozólag más meg más módokat is (új összetételek, rögtönzött szóalkotások, jelentésváltoztatás, stb.), azonban a tájszavakat és az idegen hatásokat könnyebb áttekinthetés végett rendszeresen a mondattani sajátságok után foglalom össze, mint eddig is tették a tájszavakkal. A mondattanra különösen és alaposabban ki szeretnék terjeszkedni az eddigi nyelvjárásleírókkal szemben, a kik itt éppen csak a legfeltűnőbb sajátságokat szokták ismertetni. Pedig, hogy a nyelvjárások képe is teljesebb legyen és jobban kidomborodjék a köznyelvvel szemben is, jóformán teljes grammatikát kell adnunk a dialektusokról is, nemcsak úgy, mint eddig többnyire tették és teszik. Ezért is szabad, sőt kell figyelembe venni a történelmi fejlődést is, s nemcsak a mai felülrőlbb tulajdonságokat.

Aztán, hogy az addig mondottak összefüggő szövegekben is szemlélhetőek legyenek, ilyeneket is fogok adni. Végül a háromszéki nyelvjárásnak a többi székely és magyar nyelvjárásokhoz való viszonyáról is szólok; függelékben pedig stilisztikai, retorikai és poetikai sajátságait is érintem, minthogy már ismert nézetem szerint nyelvjárásainknak e sajátságairól is szólhatnánk az irodalmi nyelvben való értékesíthetésük végett. Térképet is mellékelek.

A fennebb említett sajátságok tárgyalásában lehetőleg részletes kívánok lenni, a hosszadalmasságtól azonban tartózkodni fogok. S ha mégis a hangtani dolgoknál, kivált az egyes hangzók tárgyalásánál, kissé hosszadalmasabb leszek, magyarázata az lesz, hogy mivel történelmi alapra helyezkedtem, sok nehézségbe kellett ütköznöm: több oly kérdéssel kellett foglalkoznom, a melyek még föltevésesek vagy nincsenek is vitatva. Ha pedig ezekről is nyilatkozni akarunk, nyilatkozatunk nem lehet csak egyszerű kijelentés, hanem okokkal kell támogatnunk. S ezt megkísérlem én is; bár lehetőleg takarékosabban.

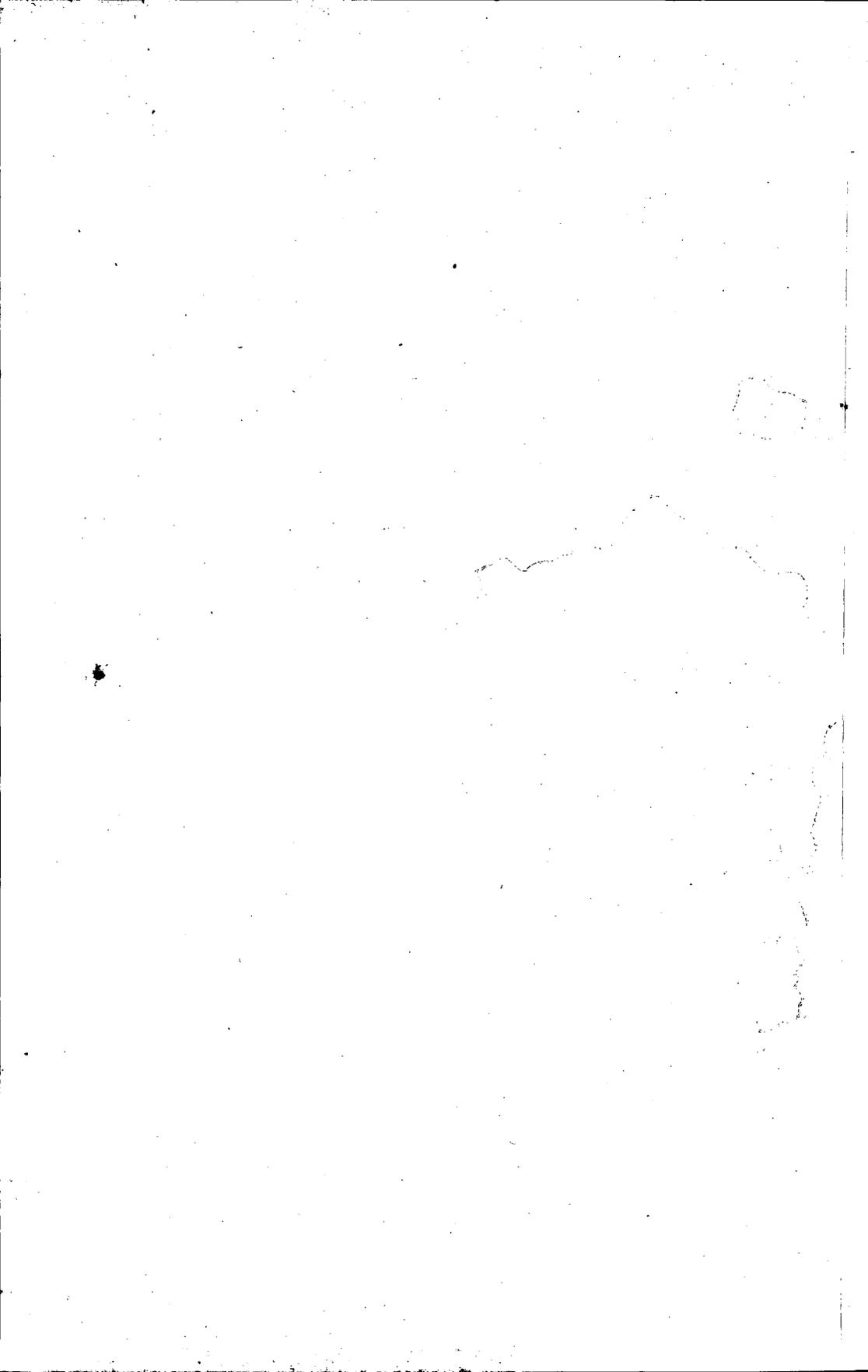

≡ A HÁROMSZÉKI NYELVJÁRÁS TÉRKÉPE ≡

JEL MAGYARÁZAT.

- STEUER JÁRNOSTÉL
Kiszármazott Részek
- I. ALSÓSEPSI TÁJSZÓLÁS.
- II. ORSOLYI " " "
- III. KÉZDI " " "
- IV. SZENTLÉLEKI " " "
- V. OLTMELLÉKI " " "
- VI. MIKLÓSVÁRSZÉKI " " "
- VII. HIDVÉG-ÉRŐDSI TÁJSZÓLÁS.

Ezek után mintegy átmenetül a tulajdonképpeni tárgyalásra, lássuk először is nyelvjárásunk területét és árnyalatait.

* * *

Nyelvjárásaink felosztására és területére nézve legújabban HORGER azt a tapasztalatból merített nyilatkozatot tette, hogy a magyar nyelvterületet bár csak megközelítően pontosan elhatárolt nyelvjárásokra felosztani teljességgel lehetetlen; tulajdonképpen csak az egyes nyelvjárási sajátságok elterjedését lehet pontosan meghatározni. A rövidség okáért beszélhetünk ugyan ezentúl is ilyen vagy olyan nyelvjárásról, de tudományos fontosságot az ilyen nagyjából való osztályozásnak nem lehet tulajdonítani (M. Nyelv 1 : 447.). A nélkül, hogy e nyilatkozatot egészen kétségbe vonnók — hisz bizonyos fokig természetes, bár kissé túlzott álláspont (mire nézve vö. BALASSÁT is Nyelvtudomány cz. új folyóirat 60—61. l.) — mint látni fogjuk, beszélhetünk «háromszéki nyelvjárásról» továbbra is; sőt a megye fekvése s a történet alapján, természeti és politikai okok alapján tudományosan is, — ha vannak is közösségei nyelvjárásunknak egyes más székely nyelvjárásokkal. — E nyelvjárás területét pedig STEUER a székely nyelvjárások térképén (Nyr. 22 : 256. l. melléklet) hangtani alapon úgy jelöli ki, hogy északi részén azt a vidéket, mely az Oltnak megyénk területére lépésétől egy félkörben Bereczkig húzódik (vö. STEUER említett térképét megyénk térképével és ld. térképünket), az alsíki nyelvjáráshoz veszi; az északnyugati részen pedig egy kisebb darabot, melyen Barót, Bodos és Nagybaczon fekszik, a Homoródi nyelvjárásba kerít. Azonban utánjárásom szerint mindkét esetben helytelenül.

Az északi részen ugyanis Bükszád, Peselnek, Szárazpatak, Kiskászon és Szentlélek nyelve egyezik ugyan annyiban az alsíki nyelvjárással, hogy amott is vannak kettőshangzók, mint emitt, mégpedig *éé*, *óó*, *öö*, újabban pontosabban jelölve *ěě*, *ōō*, *ōō* (HORGER, M.Nyv. id. h. 448.), valamint hosszú *í*, *ú*, *ű* is; de e közösségek tájszólása is különbözik az alsíkítól egyben-másban. Hogy e különbségek közül csak egy párt említsek, míg az alsíki nyelvjárásban, mint a többi csikiakban is, a *bogar*, *madar*, *szeker*, *fedel*, *level*, *vereb*-féle alakok általánosak, addig e háromszéki községekben, mint általában az egész Háromszéken, nem; s a

most felsoroltak éppen nem fordulnak elő. LŐRINCZ s az ő nyilatkozata alapján KRIZA (Vadr. 553.) és STEUER (Nyr. 22. id. h.) mint már fennebb éreztettem, hibásan hozzák fel ezeket más példák mellett, minők: *szemet, menyet, fonal, füvény, ösvény, esz, tehen*, a melyek már e községekben is, de Háromszék többi részén is mindenütt használtatnak. — Aztán az alsiki nyelvjárásban, legalább Bánkfalvától és Szentkirálytól kezdve ma is hallhatók a *hójszú* és *ájszú*-féle *j*-s diftongussal bíró alakok (HORGER, M. Nyv. id. h.); míg ama háromszéki községekben nem fordulnak elő. — Az említett községek nyelvénél még inkább különbözik az alsiki nyelvjárástól az ebbe kerített rész keletre fekvő többi községeinek (ha a térképen utánanézzünk: Polyán, Bélafalva, Kurtapatak, Esztelnek, Csomortán, Almás, Lemhány, Nyujtód) tájszólása, a mennyiben — hogy itt is csak egy pár saját-ságot említsünk — a *bogar, madar, szeker, fedel, level, vereb*-féle alakok itt sem «általánosak», valamint nem a *hójszú*-félék sem, és itt kettős hangzók sincsenek. Csak Polyánban tapasztalhatni némi ilyen árnyalatot, de ez is a mellette fekvő Szentlélek hatására vezethető vissza.

De az északnyugati részen jelzett kisebb darabot sem keríthetni a Homoródi nyelvjárásba; mivel igaz ugyan, hogy főkép az öregektől Baróton is hallhatni a község egy részében *ē* helyett *ö*-t (pl. *Pétör*) de csak ritkábban; Nagybaczonban is igen, de itt még ritkábban;*) Bodoson pedig egyetlen-egyszer hallottam e szóban: *embör*. Itt csak nyelvjárások egymásra hatásával van dolgunk, a mit a közeli szomszédságból és kölcsönös érintkezésből is magyarázhatni, s mivel az *ē*-zés, tehát a háromszéki sajátosság általánosabb, s mivel maga STEUER szerint is csak némileg csap át a homoródi nyelvjárás Háromszékbe (Nyr. 22: 216.): e kisebb részt is helyesebben és jogosabban a háromszéki nyelvjáráshoz kell visszacsatolnunk, mint amaz északit is. Természetesen a nélkül, hogy a politikai felosztáshoz ragaszkodnánk.**)

*) Pedig egy patakon túl Udvarhelymegyében Kisbaczon már *ő*-zű.

**) Vö. HORGER térképét is, M. Nyelv I. évf. melléklet. Ellenkezőleg tán háromszéki hatás Hermány, Füle, Bardocz, Vargyas tájékán az *-ik* birtokos személyrag. STEUER abban is tévedt. Igen, mert ő nem saját, a helyszínén közvetlen szerzett tapasztalatai alapján, hanem másod-, harmadkézből vett adatok alapján szerkesztette térképét. Így az nem is ér sokat.

És annak megvan a maga történeti alapja is, ha utána nyomozunk; különösen amaz északi részre, de emez északnyugatira nézve is. Ugyanis az északi részen levő községek első csoportja Bükszád kivételével, mely utóbbi csak 18. századi háromszéki telepítés Mikóújfaluból (vö. ORBÁN BALÁZS, A Székelyföld leírása 3:59.), eredetileg nem tartoznak ugyan a szorosán vett Háromszékhez, a mely Sepsi, Kézdi és Orbai székekből alakult (id. m. 4. és 9. l.) — s lakóik a legnagyobb valószínűség szerint tulajdonkép nem is székelyek, hanem szabad besenyők (uo. 109. l.), a kik a székelységgel egy zászló alatt szolgálnak 1324-ig, mikor az Aporok jobbágyaivá lesznek s az erdélyi részekben szerte elszórt Felső-Fehérvármegyébe osztatnak be (uo. 113—14. l.). Attól kezdve annak egyik járásaként szerepelnek e községek: Szentlélek, Peselnek, Szárazpatak, Volál, Karatna és Kanta (a mai Kézdi-Vásárhely egy része) egészen a múlt század 70-es éveiiig, az új megyerendszer életbe léptetéseig.*) Azonban e jobbára külön életükben is már a természeti viszonyoknál fogva is (Csik felé csak egy helyt volt és van közlekedés: a Kászon völgyében) és fekvésüknél fogva is, a háromszékiekkel érintkeztek első sorban s ezek hatása alatt székelyesedtek el. A mellett tagadhatatlanul Csiknak is lehetett rájuk befolyása az említett úton is (a régi Kászonszék útján) s részben tán erre lehetne visszazavinni a kettőshangzók egyezését. — A többi északi részen levő községek pedig eredetileg is Háromszékhez tartoztak, a régi Kézdi (Kizdi) székbe s így mi sem természetesebb, hogy miután azok is inkább az alvidékre, Háromszékre, mint Csikba voltak utalva ügyes-bajos dolgaikban, nyelvük is általában s kiejtés tekintetében éppen a háromszéki maradt, ha néhány szó átment is az érintkezés folytán az «alcsiki nyelvjárásból» (pl. a *kabala* = kancza, Csomortánban).

Végül amaz északnyugati részen levő három község Nagybaczon egy részének kivételével a régi Miklósvárszékhez tartozott.***) Ezt a széket pedig Zsigmondnak egy oklevele alapján

*) Vö. Gr. TELEKI DOMOKOS Egynehány hazai utazásait is 1796. 84. l. és LAURÓ ALBERT id. ért. 6. l.

**) L. a mai miklósvári járást, de csak Bölönig, mert az azon aluli rész az új megyerendszer életbe léptetéséig Felső-Fehér vármegyének volt egy foltocskája.

(ORBÁN B. id. m. 9. l.) legalább már a XIV. században bekebelezte volt Seps-i másként Szentgyörgy-szék s így már akkor politikailag is szorosabb érintkezésbe lépett az eredeti Háromszékkel. Ez az első politikai szorosabb érintkezés a XV. század második felében ugyan megszűnt, mikor Miklósvárszék sokáig vitatott önállóságát visszanyerte (ORBÁN B. id. h.) és a nemzeti fejedelmek alatt megtartotta (id. m. 10. l.). Azonban a másnemű érintkezést azután is fenntarthatta és fenntartotta bizonyára mint ilyen önállóbb szék is, hisz errefelé a közlekedés elég könnyű s a szomszéd községek lakói a hegyeken is átjárnak egymáshoz. Az újabb megyerendszer életbeléptetésekor meg újra szorosan csatlakozott hozzá, mint a Miklósvári-járás egy része. S ezzel politikai téren is teljessé lett a kapcsolat. Ilyen okok pedig nem lényegtelenek a nyelvjárások egymásra hatásánál. Hogy ama három község nyelve a homoródi hatás ellenére is inkább háromszéki, mint homoródi s így udvarhelyi, arra egyéb okokon kívül bizonyára ez is közreműködött.

Ezek után az előadottak alapján a háromszéki nyelvjárás területét úgy jelölhetem meg, hogy határai nemcsak keleten, délen és nyugaton, de északnyugaton és északon is egybevehetők a megye politikai határaival, s a brassó- és nagykovácsmezei, csiki és udvarhelymegyei, homoródi nyelvjárással szomszédosak.

Ezen a megyével tehát egyterületűnek vehető nyelvjáráson megfigyelésem szerint hangtani alapon, a kiejtés szerint hét egymástól többé-kevésbé eltérő árnyalatot, mondjuk tájszórást különböztethetünk meg.*) E tájszólások jellemző hangtani sajátosságait, melyeknek kapcsán egymástól való különbözéseik és egyezéseik is kitűnnek, tán úgy adhatjuk czélszerűbben, ha főként a magánhangzókra szorítkozunk, ezeknek azonban mindhárom csoportját (felső, középső és alsó nyelvállásúak) áttekintjük az egyes tájszólásokban. Azonban minthogy ez áttekintésekben az ú. n. liquidált és pótló nyújtásból származó hosszú magánhangzókkal is lesz bajunk, hadd szóljunk először röviden ezekről.

*) Úgy hogy tulajdonképpen eredeti történeti alapon háromszéki nyelvjárásokról is szólhatnánk.

A rövid magánhangzók a folyékony, ú. n. liquida mássalhangzók (*l, r, j*) elé kerülve, ha azokkal egy szótagban állanak, némely nyelvjárásokban s így Háromszéken is kissé hosszabban hangzanak, pl. a *bojt, rojt* szókban (*bójt, rójt*) s ez az ú. n. liquidatio; némely ilyen szóban meg a magánhangzó után álló *l v. j* ki is esik pl. *vót* (völt) s ez az ú. n. pótlónyújtás. A rövid hangzóknak olyan liquidák előtt hallható hosszabb s ilyen pótlónyújtás folytán megnyúlt hosszú változatait nyelvészeink nem igen szokták megkülönböztetni, vagy egy jellel jelölték és jelölik, s mint az időtartamra, a képzésre nézve sem igen különböztetik meg őket egymástól. BALASSA a Phonetika Elemeiben (1886.) az olyan félig hosszú hangokat először a hang fölé tett kettős ferde vonással jelölte (pl. \bar{a}), később a Nyelvörben szokásos \wedge jelt használta, melylyel egyszersmind a széles ejtést is érzékíteni akarta. STEUER előbb a hangzó fölé tett «—» vízszintes vonást, később szintén a \wedge jelt alkalmazta. Újabban pl. HORGER a vízszintes vonást használja a széles ejtés (lapos nyelvel ejtett hosszú hangzó) jelölésére; ellenben a szűk ejtésű liquidált hangokat egyszerűen hosszú *ó*-val, *ö*-vel jelöli effélékben: *csukór, bukór* (csokor, bokor, Halmágyi nyjárás-sz. NyK. 31. k.). Az utóbbi jelöléseket egyszerűség kedvéért mi is megtarthatnók; azonban — bármennyire szeretem az egyszerűséget — tudományosan pontosabb fonetikai jelölésre van szükségünk legalább a háromszéki nyelvjárásra nézve, mint tapasztaltam. (S így van ez valószínűleg más, különösen székely nyelvjárásokra nézve is, hol efféle sajátságok előjönnek.) Nyelvjárásunkban ugyanis ama kétféle hosszú hangzók legalább ma rendes körülmények közt és az erősségi hangsúlytól kevésbé befolyásolt tájszólásokban egy kissé különböznek időtartamra nézve egymástól. Mint a liquidatio és pótlónyújtás is; a mennyiben amaz, mint neve is mutatja, csak *j, l, r*-nél fordul elő, az utóbbi, a pótlónyújtás, meg bármely mássalhangzó kiesésénél s teljesebb hosszú hangzóval, pl. *ával* (=avval); de természetesen itt is inkább liquidák esnek ki, mint tudjuk. Mármost tehát a liquidák előtt hallható hangzók rendszeren rövidebb időtartamúak, mint a pótlónyújtásosak. Emezek meg általában olyan időtartamúak, mint a rendes hosszú hangzók; nemcsak félig hosszúak, a milyeneknek STEUER jelzi ezeket is (Nyr. 22 : 298.). De meg a képzés szempontjából sem tarthatjuk meg ama terpesztett (\wedge) jelölést általában, mert mint látni fogjuk, az *o* és *ö* ilyen utakon megnyúlt változatai nem mindig, nem minden tájszólásban széles ejtésűek, hanem egyesekben szűken ejtettek. STEUER dolgozatainak jelölései szerint az egész székelységben csak széles ejtésűek volnának; pedig úgy látszik másutt is vannak szűk ejtésűek is, ha ezt még eddig a közlők nem jelezték, s köztük HORGER sem emelte ki (vö. a hal-

mági nyelvjárás adatait NyK. id. h.). Ezért a két szempontot, a kisebb v. nagyobb hosszúságot és a széles v. szűkejtést egyesítve, pontosabban úgy jelölhetnők e változatokat, hogy a csak félig hosszú széles ejtésű hangzót BALASSA újabb jelével (M. fonétika, 73.) dült ferde vonással (`), a teljes hosszú-széles ejtésű hangzókat terpesztett jellel ^ vagy vízszintes vonással «—» jelölnök, ellenben a szűk ejtésű kevésbé hosszú hangzót ékezettel és alá alkalmazott ferde vonással, a szűkejtésű teljes hosszú hangzót pedig az irodalmi, ékezett jeggyel. Pl. *báj*, *ára* (arra), *szèrda*, *ère* (erre), *kòrte*, *szò* v. *szõ*; ellenben: *gondól*, *tó*, *szó* stb. — Azonban egyszerűség kedvéért a liquidált, csak rövidebb széles ejtésű hosszú hangzót a már megszokott ^ jellel, a pótlónyújtásos széles ejtésű hosszú hangzót — jellel, a szűkejtésűeket az irod. ékezett jeggyel pl. *ó*, *ö*, a szűk ejtésű félig hosszú hangzót pedig aláírt ferde vonással jelölhetjük, utóbbit mintegy levonásul a teljes hangzóból; tehát pl. *báj*, *ára* (arra), *kòrte*, *szò* és *szõ*, *gondól*, ellenben *gondól* stb. — A liquidatiora nézve még megjegyzendő, hogy valahányszor erről szólok, nemcsak a *j*, *l*, *r*-et és ezek nyújtó hatását értem, hanem a *jj*, *ll*, *rr* hatását is. Tudniillik — mint tudjuk — ezek amazoknak csak fonetikailag hosszabb vagy kettős változatai, s ezek is lehetnek szótagzárók, pl. *hèjj* (hely), *hájj!* (hallj! hallga!) stb. Tehát nemcsak *l*, *r*, *j*, hanem *ll*, *rr*, *jj* nyújtóhatásáról is lehet szó. És itt is nemcsak afféléknél, minőket ZOLNAI idézett: *hájjal*, *öllel*, *hajnárra* (Nyr. 12: 327.), a hol csak az ejtések egy részében egyesülő, kettős mássalhangzók első része liquidáló hatású; hanem afféle példákban is: *hájj!* *hèjj* stb. a hol a *jj* a *j* hosszú változata és szótagzáró.*)

Most pedig az egyes tájszólásokra térve kezdjük először is délen.

I. Ha megyénk térképén délről északra megyünk, az első tájszólást azon székely községek nyelve teszi (mert egy pár oláh község is van), a melyek Aldobolytól északra Sepsiszentgyörgyig,

*) A pótlónyújtásra nézve pedig itt még csak annyit, hogy természetesen az itt szóban levő hosszú hangzók a legtöbb esetben már a mássalhangzó kiesése előtt hosszúak lehettek (különösen, ha az *l*, *j* vagy *r* volt, de a hangsúly hatása folytán is); és legalább a legtöbb esetben nem az történhetett, hogy a mássalhangzó kiesett s ennek pótlására nyúlt meg a magánhangzó; hanem az, hogy a hangzót már eddig is hosszan ejtették s ennek következtében esett ki utána a mássalhangzó (pl. effélékben: *vót*, talán eredetibb *vólt*, mint *föld*, *költemény* stb. a kiejtésben). Így egy kis hosszabbodásról mégis lehet szó, a mennyiben az így nyíltabb szótagúvá vált hangzó valamivel még hosszabban ejtethetővé lett. Ezért a «pótlónyújtás» kifejezést is megtarthatjuk, azonban úgy érteve, mint láttuk

ettől keletre Gidófalván, Fotosmartonoson, Angyaloson, Besenyőn, Eresztevényen, Rétyen és Nagyborosnyón keresztül a Feldobolyig húzható vonalon belül esnek; vagyis azon községek nyelve, a melyek a mai Sepsijárás, nagyjában a régi Sepsi-szék déli felében fekszenek. Innen e tájszólást *Alsósepsi tájszólás*nak nevezhetjük. Községei: Aldoboly, Illyefalva, Sepsiszentkirály, Sepsiszentgyörgy Szemerja városrészszel (régebben ez külön község volt), részben Gidófalva, Fotosmartonos és Angyalos, Besenyő, Eresztevény, Réty, Egerpatak, Nagy- és Kisborosnyó, Szacsva, Sepsimagyarós, Lisznyó, Bikfalva, Uzon,*) Kökös, Szotyor, Kilyén, Szentivánlaborfalva, Komolló és lennebb délkeletre Nyén, Bodola csángó községek (amaz most Keresztvár).

E tájszólás jellemző sajátosságai: hogy kettőshangzók nincsenek benne és rövid *i, u, ü* felső nyelvállású hangzók állnak hosszúak helyett olyan szavakban is, a melyekben a köznyelvben eredetileg hosszúak állhattak s ma is azok állnak; tehát pl. *hid, csuszik, buza, kut, ut, bün*. A hosszúak csak pótlónyújtás esetén és erősebb hangsúlyozás alkalmával hallhatók; azonban pótlónyújtás is csak az *u* és *ü*-nél fordul elő e hangzók közül, s itt is csak ilyen alakokban: *túsó* (tulsó), *tanúsz* (tanulsz), *kúsó* (külső), *kerúsz* (kerülsz). Pár szóban, mint «küld», «süldő» az *l* egyszerűen esik ki: *küd, südö*, ma pótlónyújtás nélkül. (Tán ez is megrövidült, régebben pótlónyújtással járhatta, a mi nem valószínűtlen.)

Az *é, ó, ö* középső nyelvállású hosszú hangzók sohasem válnak kettős hangzókká s mindig szűkejtésűek, mint a köznyelvben. Eredetibb, régibb (*) *ê* és *é* helyén is *é*, **av*, és **ov* helyén is *ó* és **ev*, **öv* helyén is *ö* áll; tehát mint a köznyelvben, pl.: *kéz, szép; hó, ló; nő* (ige) és *nő* (fn.), *kő*. — Az *ë* helyett nyiltabb *e* áll több esetben az első szótagban és szóvégén pl. *lehet, csere* (fa, vö. *csërfa*), *lelkés; le, te, nem, ne, se, ide* stb. Ezzel szemben a köznyelvvel ellentétben ragok és képzők előtt megmarad az *ë* pl. *hëjjem* (helyem), *hëjjék, nyirés, këgyés* stb.

Az alsó nyelvállású hangzók közül az *a* és *á* hangok rendszeren tisztábbak; a régebben *ê*-vel, újabban helyesebben *ë*-vel jelölt lennebb képzett, szájközépi *e*-hang, effele szavakban, mint:

*) Gyűjtésünk központja.

«nem», «templom» (csaknem így: *nám, támplom*) hallható, bár itt ritkábban, s érdekes, hogy különösen sepsiszentgyörgyiek beszédében járja (innen «sápsiszángyörgyiek»). A zártabb ajakkal képzett *a* többször hallható itt is, kivált effélékben: *fa, száraz*, sokszor egészen *o* is: *szároz*; de a hosszabb *á* és zártabb *á* itt már ritkábban hallszik. Ennek alapját tán e vidéknek nagyobb párlérozottságában találhatni, a mi e tájszólás lakóit a többi háromszéki területek egyes részeivel szemben jellemzi. Tán erre lehetne visszavinni azt is, hogy e tájszólásban is inkább Nyén és Bodola csángó lakói használják e zártabb ajakkal ejtett hangzókat, s még pl. Fotosmartonoson.

Általában e tájszólást a többivel szemben a hangzók tovább fejlődése, nyiltabbá válása és rendesebb helyen való képzése jellemzi, mint szellemi téren is tapasztalható e továbbhaladás. (Megyei központ s Brassóval szomszédos! stb.) — E továbbfejlődést tapasztalhatni a rövid hangzóknak liquidák és pótlónyújtás következtében történt változatainál is az *o* ra és *ö*-re nézve is, a többi háromszéki tájszólások egynémelyikével szemben. T. i. itt ezek is szűk ejtésűek mindig, csakhogy mint láttuk, a liquidáltak rövidebbek, mint a teljes hosszúak. Pl. *kigondól*, ellenben *vót, rójt, tód* (told), *fód* (fold), *fót* (folt); *gyümölcs, dőjt, zód, föld* stb.

II. E tájszólással északkeleten az szomszédos, melyet általában az Orbai járásnak ismert községek nyelve alkot s a melyet éppen ezért *Orbai tájszólás*nak nevezhetünk. Ennek első nyomai délkeleten már a kézdi járásba tartozó Várhegyen, Léczfalván, Bitán érezhetők; nyugaton pedig ugyancsak a kézdi járásból Márkosfalva és Mátisfalva (ez ma amannak egy része) s Hatolyka is inkább ebbe a tájszólásba veendő. Úgy látszik, HORGER Csenátont, Szentkatolnát, Háralyt, Ozsdolát, Albist, Dálnokot, Maksát, Eresztevényt, stb. szintén e csoportba venné (A csángó név és csángó név eredete, Erd. Múz. 1905. 77.), sőt újabban a Feketeügy balpartján egészen Brassóig levinné e területet (A keleti székelység nyjárási térképe, és melléklet, MNyv. 1. 449.). Azonban ez inkább csak jóakarató általánosítás; ama községek a kézdi, emezek az alsósepsi tájszólásba veendők politikai, közigazgatási okok figyelembe vétele nélkül is. Így e csoportba tartoznának már Zágon, Papolcz, Körös, Kovászna, Páva, Zabola, Háraly,

Gelencze, Hilib, Imecsfalva, Petőfalva, Martonfalva, Tamásfalva, Szörce, Telek, Czófalva, Barátos, Páké.

E tájszólás jellemző sajátosságaiul a következőket észleltem.

A hosszú *é, ó, ő* helyett rendszeren kettős hangzót ejtenek, még pedig *íé, úo, üő*, helyesebben *íé, úó, üő* Göcsejből is ismeretes kettős hangzókat, a melyek ha nem is hallhatók mindenütt és minden szóban tisztán, különösen a pallérozottabb férfiak beszédjében, s ha nem is olyan fülbeszökők, mint az alább látandó más tájszólásokbeli diftongusok (*öá, őá, őü*), azért mindenütt kiérezhetők; egyes községekben pedig, különösen egyes szavakban, főkép az asszonyok és gyermekek beszédében, egészen tisztán hallszanak. Abban ismét igaza van HORGERNEK, és érdekes, hogy a hangsúlyos szótagban az az első, kisebb, ú. n. kapcsoló hang lett teljes hanggá s ma így hangzanak pl. a szó vége felé, hangsúlytalan szótagban: *örökíé, érdüő*. de már szó elején: *sziép*, sőt *sziép, hiétenn* (a héten), *kiézbe* (kézbe) stb. tehát az alaphangzó megrövidülésével. (Vö. MNyv. id. h.)* Mint ilyen községek, e diftongizálás főfészkei, tapasztalatom szerint a tájszólás közepén fekvő Tamásfalva, Szörce, Telek, Kovászna, főkép pedig Páké és Petőfalva említendő, melyek közül az utóbbiakkal maguk a tájszólás többi községei is csúfolódnak («pákieiek», «petüőfalviak»). E kettős hangzók zengővé és élessé teszik az orbai beszédet.

A rövid hangzók közül az *é* a hegyalji részen Kovásznán és vidékén nemcsak hogy megmaradt az előbbi tájszólással szemben az ilyen alakokban is: *lé, té, nēm, sē, lēhēt, nēmēs, nēmzet, fēcserēl, idē* stb., hanem sok esetben még zártabban, fennebb képezve is hallható, tehát: *ē*, pl.: *sē*, sőt *ēmbēr* is Kovásznán. Ezzel szemben azonban az ellenkezőt is tapasztalhatni a kézdi járással szomszédos részen, a Feketeügy mentén. Ott t. i. nemcsak azon esetekben mutatkozik az *é* helyett *e*, melyekben az előbbi tájszólásban láttuk, hanem olyan szókban is, melyekben Alsósepsiben is *é* járja, pl. *messze, meghót, Czell* (vezetéknév), per-

*) Így ezek is általában eső diftongusok, csak a szó vége felé emelkedők is, különösen éneklő hangsúlynál. A kisebb, rövidebben és gyengébben hallatszó hangzó alá tett \sim félkörív mintegy az összeolvadást, nem teljes hangzást jelöli. — Az *é* és *é* alá írt szokásos \wedge jel magasabb nyelvválást, a *v* jel pedig lennebb képzést jelöl, ahol előfordul.

pëncze, Albërt, fillër (= szakaszvezető) stb., mint tapasztaltam, különösen *r* előtt. Ugyancsak ez előtt, ha erre még egy mássalhangzó következik, *ë*-ből olyan *ë* és *é* közt álló szűk ejtésű hang lesz, melyet így jelölhetnénk: *é* (rövidebb *é*), pl. *zërgettyü*.

Az *i, ú, ü* helyett itt is rövid *i, u, ü* járja, mint az előbbi tájszólásban és pl. Göcsejben.

A liquidák előtt hallható hosszabb és a pótlónyújtásos *ó-, ö-*re ugyanaz mondható, mint a fennebb látott *ó-, ö-*re: szűkejtésűek és legtöbbször diftongizáltak, pl.: *f^üöd, z^üöd, m^üg^üöd* (megold), csaknem *m^ügvöd* (Kovászna).

Az alsó nyelvállású hangzókat (*a, á*) nagyobb mértékben képezik zártabb ajakkal, mint az előbbi tájszólásban. Így nagyobb számmal hallhatni ott példát az *g, á* és *é*-re. Pl. *jártam* csaknem: *jártom*. Végül effélék is hallhatók: *adval, ütvel* (= adva, ütve, Gelenczén) stb.

III. Orbaitól nyugatra és északra a kézdi járás következik, melynek községei a már fennebb említett Szentlélek, Kiskászon, Peselnek, Szárazpatak egykori besenyőtelepek és az előbbi tájszólásnál említett Léczfalva és Várhegy, részben Márkosfalva és Hatolyka kivételével alapjában szintén egy tájszólást beszélnek, a melyet a járásról, illetőleg még helyesebben a régi Kézdiszék-ről — mert tájszólásunk területe inkább ezzel egyezik — *Kézdi tájszólásnak* nevezhetünk. Ez egyik-másik tekintetben nem olyan egységes, mint a két előbbi: egyes, más tájszólásokhoz közel eső, azokkal érintkező pontjain eltérőnek is mutatja az alapsajátságot, ezt azonban az illető szomszéd tájszólások hatásának tulajdoníthatni. Déli részének a községei: Maksa, Dálnok, Albis, Alsó- és Felsőcsernáton, Ikafalva, Futásfalva, Altorja, Szentkatolna és Kézdivásárhely, északi részének meg: Oroszfalu, Sárfa, Szászfalu, Nyujtód, Ozsdola, Kézdimartonos, Bereczk, Lemhény, Almás, Csomortán, Esztelnek, Kurtapatak, Bélafalva és Polyán; amott pl. Ozsdola az orbai, utóbbi rész a szentlélek-peselneki tájszólás hatásával.

Így mindjárt a felső nyelvállású hangzókra nézve (*i, u, ü*) általában inkább az tapasztalható, a mi a két előbbinél, hogy rövidek, pl.: *buzá, kut, ut*, de már egyes szókban hosszúak is, pl.: *bíró, tűz*; a szentlélek-peselneki tájszóláshoz közelebb eső községekben, északról már Kurtapaktól, Bélafalvától kezdve,

tehát Polyán is, délről meg Altorja, Futásfalva s részben még Ikafalva, sőt Csernáton, Albis és Dálnok is már a hosszúakat, vagy azokat is, használják. Így tán ama tájszólás hatása alatt tartották meg, vagy egyéb, tán a multba mélyebben visszanyúló közös magyarázata van e jelenségnek.

A középső nyelvállásúak közül a hosszú *é, ó, ö* hangzókat az alsósepsivel egyezően e tájszólás sem ejti kettős hangzóknak — kivéve az Orbaival és a Szentlélekkel fenn érintkező pontokat — s így, mint a köznyelv, **é* és *é* helyén is *é-t*, **av* és **ov* régi szótag helyén is *ó-t*, **ev* és **öv* helyén is *ö-t* ejt. Az *é* azonban az északkeleti részen, Sáralfától felfelé, Lemhényen és Eszteleken át (*é-n* keresztül) egészen *i*-be megy át, pl. *szegi^{ny}*, *Lemhiⁿ*, *legiⁿ*, *fedil* stb. (Itt-ott *gyír* és *kík* is pl. Futásfalván.). Az *ë* használata pedig részben egyezik az alsósepsi tájszólásával és így a köznyelvvivel; részben pedig az Orbai Feketeügy menti részén látott jelenséggel, hogy t. i. azon a részen nyitabb *ë* is járja effélékben: *messze*, *Albért* stb. Viszont, mint az Orbai hegy alatti részen, nemcsak hogy megmarad, de zártabb *ë*-nek is ejtik, sőt a köznyelvi *e* helyett is előfordul pl. effélékben: *zsöbruva* (zsebkendő). A zártabb ejtés inkább csak a nyugoti hegy alatti részen és ott is inkább Szentlélek vidékén Polyánban, lennebb meg a hegyek közé benyúló Felcsernátonban tapasztalható. Az *Albért*, *fillér*, *csepesz-féle* ejtés meg Szt.-Katalna és Hatolyka vidékén hallható; egyebütt a rendesebb *ë* járja. Megjegyzendő azonban, hogy a liquida *r* előtt hallható *ë*-nek már említett *é* változata (szűkejtésűvé váló hosszabb hangzó) itt a hegy alatt lefelé még általánosabb, mint Orbai ezzel érintkező részén; s különösen fennebb, Torján egyesek beszédében *é*-be is átmegy, pl. *gyértya*, *embér*.*)

Leginkább jellemzi e tájszólást, különösen fenn északkeleti és északi részét, az ú. n. «erdőajjiakat» a «mezőföldiekkal», délre lakókkal szemben az, hogy az alsó nyelvállású hangzókat (*a, á*) még zártabb ajakkal képezik, mint az eddig említett tájszólások lakói, sőt mint az ezután említendő is. E tekintetben különösen Kézdimartonos, Lemhény, Almás, Csomortány említendő, a melyeknek meglehetősen hátramaradt lakói a mai *a* helyén

*) Ellenben pl. Kézdivásárhelyt itt-ott ma is *czéma*.

rendesen *a*-t, sőt *o*-t is ejtenek pl. *mëgfogy* (= fagy), *á* helyén *â*-t, pl. *vâj*, *á* helyén meg nemcsak *â*-t, de még *á* sőt *â*-t is, pl. *alâsonn istâlom*. Ugyanitt hallhatni leggyakrabban az *ê*, illet. *ê*-t is, pl. *dêgett* csaknem: *dâgett* (deget, szekerkenő); *êlment*, *êrre nê*! (erre ni!).

Általában e tájszólást a nagyobb mérvű ajakzárás és az alsó hangzóknak hátrább és lentebb képzése jellemzi. A rövid hangzóknak folyékony hangok és pótlónyújtás következtében beálló meghosszabbodására nézve nagyjában az alsósepsi tájszólásnál mondottak ismételhők: szűk ejtésűek, de hosszabbak s itt zártabbak is. Itt is előfordulnak a *kézvel* és *irval*-féle (irva) alakok is s egy pár csiki tájszó is, a mi természetes.

IV. A negyedik tájszólást Szentlélek (Kézdiszentlélek), Kiskászon, Peselnek (most: Kézdikővár), Szárazpatak nyelvjárása alkotja, s némileg Karatnára és Volálra (most: Karatnavolál) is átnyúlik e tájszólás, mely községek az előbbiekkal együtt szintén Felső-Fehérmegyéhez tartoztak az új megyerendszer életbeléptetése (1876.) előtt s azokkal a megye peselneki járását alkották. E tájszóláshoz hasonlít — mint előre jeleztük — az előbbi tájszólásból Polyán (most: Kézdiszentkereszt) nyelvjárása is Szentlélek mellett, bizonyára e szomszédos hatás következtében. E tájszólást a legemlegetetebb községéről *szentléleki tájszólásnak* nevezhetjük. Jellemző sajátosságai meg a következők:

A hosszú *i*, *ú*, *ü* felső nyelvállású hangzókat használja, mégpedig első és második szótagban tán az erősségi hangsúly s részben az alicsiki nyelvjárás hatása következtében nemcsak a köznyelvi hosszúaknak megfelelőleg, hanem rövidek helyén is pl.: *tükör*, *túró*, *híba*. Tán szintén ama hatások alatt a folyékony hangzók előtt álló *i*, *u*, *ü*-t is rendesen teljes hosszúsággal ejti és az *l* kiesésénél a pótlónyújtást oly esetben is használja, a melyben a Sepsialsóban, Orbaiban s részben a kézdi tájszólás nagyobb részén legalább ma már nem tapasztalható. Tehát pl. *küd*, *küdi* (küld), *südü* (süldő) stb.

A középső nyelvállású hosszúhangzókat (*é*, *ó*, *ö*) általában diftongizálja, s így a kettőshangzókat használja. Rendesen *ê*, *ô*^u, v. *a^u*, *ô*^ü (régőbbi jelölés szerint *eé*, *áo*, *öö*) kettőshangzókat ejt, pl.: *kê^uz*, *vô^ut*, *mezô^ü* (kéz, vót, mező). Sokszor az *é* helyett csak szélesejtésű *ê*-t kapcsolóhang nélkül, pl. *kêz*, *êl* (él), *vô*.

HORGERT is MNyv. 1 : 448. l. A kétféle *é* (**é* és **é*) kiejtésében legalább én nem vettem észre itt különbséget, pl. *f^{ék}* és *f^{él}* (fék, fél), és tán így is jelölhetnők az efféléket: *f^{ék}*, *f^{él}*. Az egyszerűbb változatok csak ritkán jönnek elő, férfiak beszédében, s hátrább eső szótagokban pl. *égyék*, *kényér*, *kakastarēj* ('erősebb hangsúlyt jelez); ime ott is legalább *ē*. Az *o* és *ö* hangzóknak liquidák és pótlónyújtás folytán való meghosszabbodásánál, a mennyire megfigyelhettem, szintén inkább széles ejtésű változatok járnak, mint szűkek; s az *o* ilyen változatai mind és az *ö*-nek pótlónyújtásból származott meghosszabbodásai egyszersmind diftongizálódnak is. Pl. *ra^{ót}* és *r^{öt}* is; *v^{öt}*, *f^{öt}*, *f^{öd}*, *b^{öt}* (böjt), de inkább *va^{ot}* v. *v^{öt}*, *fa^{ot}* v. *f^{öt}* és *f^{öd}*, *b^{öt}*, mint láttuk.

Az *ë* a *nëm*, *hanëm*, *sëm* alakokon kívül, minőket az Orbai és Kézdi hegyalatti részein láttunk, olyan esetekben is hallható, a melyekben a köznyelvben nyílt *e* van, pl. *këcske*, *csëléd*, *csërép*, *csërél*. Az ilyen *ë* helyén mintha sokszor még zártabb hang (*ē*) volna.

V. A bodoki hegységen túl, az Olt mellékén egy másik tájszólás következik, mely az említett folyó mellett a bal oldalon Sepsiszentgyörgy fölött mindjárt Árkossal, a jobb oldalon meg, azt mondhatni, már egyes sajátságaiban Gidófalván, Fotosmartonoson és Angyaloson kezdődik, illetőleg végződik. Mert e tájszólás az Olt mellett tulajdonkép felülről lefelé húzódik. Innen, mint a lakókat «Ótmejkieknek» (Oltmellékiek) nevezik, Oltmellékiek is nevezhetnők. Minthogy azonban az Olt melléke lennebb is tart, ez nem volna szabatos elnevezés; s minthogy ez a vidék nem egyéb, mint a mai sepsi járás s a régi Sepsi-szék felsőrésze, és mivel alsósepsi tájszólásunk is van: czélszerűbb lesz *felsősepsi tájszólás* néven neveznünk. E tájszólás alapján egyezik a szentlélekivel; csak kisebb eltérések vannak köztük.

A felső nyelvállású, *i*, *ú*, *ü* hangzók használata általában ugyanaz, mint az előbbiben, azzal a kis különbséggel, hogy bár már Angyaloson és Fotosmartonoson is találkozhatni a rendes hosszúságú *i*, *ú*, *ü*-vel, mégis Gidófalván is még legtöbbször az alsósepsi tájszóláshoz híven a rövid *i*, *u*, *ü* járja (azért e három átmeneti községet inkább Alsósepsibe számíthatjuk); míg viszont a Sepsiszentgyörgytől csak egy hegygyel elválasztott, oly közel fekvő Árkoson még tán hosszabb *i*, *ú*, *ü*-t hallani a hangsúly hatása alatt, mint az előbbi tájszólásban.

Az *é, ó, ő* középső nyelvállású hosszú hangzókat e tájszólásban is csak nagy ritkán ejtik olyanformán, mint a köznyelvben, szűken. Rendesen a széles ejtésű vagy diftongizált változatokat ejtik helyettük. Tehát pl. *szēp* v. *szēp*, *örökkēé*, *mētt?* (miért), *ējjēn* (éljen), *szāll* (szóll), *kō* v. *kō* és nyiltabban is *k^{ae}ō**) stb. Kivált egyes községekben itt is elég tisztán hallhatók a széles ejtésű és a kettőshangzók, még műveltebbeknél is, főként hangosabb beszédben. E tekintetben Árkos, Kálnok, kivált pedig a tájszólás közepén Étfalva, Bodok, Zalán, Oltszem, Málnás és Mikóújfalú lakói említendők; közülük különösen a bodokiak, oltszemiek emlegetettek az egész megyében. Gidófalván, Fotosmartonoson és Angyaloson, melyek mintegy átmenetet képeznek az alsósepsi tájszólás és e közt, kettős hangzók nincsenek, de a széles ejtésű és zártabb hosszú hangzók már feltűnedeznek Angyaloson is, s kivált már Gidófalván. A rövid hangzóknak szótagzáró liquidák előtt hallható s pótlónyújtás következtében történő meghosszabbodásánál pedig az *ó* és *ő*-nél ugyanazzal a jelenséggel találkozunk itt is, mint az előbbi tájszólásban s mint az előbbi hosszú hangzóknál, kivéve az átmeneti községeket, melyek e tekintetben az alsósepsi tájszólással tartanak. Az *ē* kisebb körű, mint az Orbai hegyalji részében és az előbbi tájszólásban. Nevezetesen itt általában *le, te, nem, ne, se* nyílt *e*-vel használatosak; bár ezzel szemben helylyel-közzel a köznyelvben is *ē*-vel használt *lēhet* stb. mellett afféléket is lehet hallani, mint: *csēléd*. Az *r* előtt egyes községekben meg itt is nyílt *e*-t az *ē* helyett pl. *Hērczég, czihēr* stb. (Kálnok). De általában e tájszólás

*) Megjegyzendő, hogy e kettős hangzókat, valamint az előbbi és következő tájszólás kettős hangzóit a régi jelölés szerint *eé, aó, eő*-vel jelölhetnők s STEUER is ilyenformán jelölte némi módosítással (A székely diftongusok Nyr. 22.). Újabban azonban HORGER (Nyelvjárási jegyzetek, Nyr. 1903. és többi czikkeiben) pontosabb fonetikai jelöléssel *ē, ō, ő*, majd *ē, ō, ő*-vel jelöli, az *ōu* mellett *au*-t is jelezve (Nyr. 32: 559.). Laikusok a hangzás után ma is azt a régibb jelölést használnák — mint tapasztaltam — s van annak is alapja. Én azonban itt addig is, míg e kettőshangzókat tárgyalom, a HORGER-féle újabb jelöléseket alkalmazom; megjegyezve azonban, hogy csakugyan sokszor nehéz e diftongusokat pontosan visszaadni s *ōu* ejtés helyett Háromszéken is eme pontokon éppen találkozni *au* (aó) sőt *ae*, *ē* és *eő* nyiltabb ejtéssel is.

is a zártabb, magasabban képzett középső nyelvállású hangzókat kedveli, mint az előbbi, s részben kivált a hegy alatt az Orbai.

Az alsó nyelvállású hangzókra nézve már különbség észlelhető, a mennyiben az ajkak nagyobb zártságával képzett hangzókkal itt kisebb mértékben találkozunk, mint amazokban, kivált a Kézdi északkeleti részében. E tekintetben inkább az alsósepsivel egyezik; Fotosmartonos (érdekes, hogy Kézdimben is többek közt Martonos) lakói használják azokat nagyobb mértékben. Itt az *a* és *á* is gyakori, pl. *látom, várjuk, jáj, Mál ája* stb.

VI. E tájszólással párhuzamosan túl a hegyeken Erdővidék azon részén, a mely megyénkhez tartozik, a régi Miklósvárszéken, a mai miklósvári járás északi felén egy más tájszólás következik, a melyet leghelyesebben *miklósvárszéki tájszólásnak* nevezhetünk, mivel az a régi székekkel egy területű, s ha a mai viszonyokhoz ragaszkodva, «miklósvárjárás» jelzővel illetnök, nagyítánánk és esetleg félreértésre adnánk okot. Mert a járás lennebb nyúlik.

E tájszólásunk ismét az előbbihez áll legközelebb, mely vele szomszédságban van, s így vele együtt a szentlélek-peselnekihez. Északnyugati szélén, mint fennebb láttuk, némi udvarhelymegyei hatást is mutat, mégpedig a szomszéd homoródi nyelvjárás hatását; de tájszólásunknak is van hatása amarra.

Hogy röviden áttekinthessük e tájszólásunknak is a hangrendszerben érvényesülő jellemző sajátosságait: a magánhangzók közt a felső nyelvállásúak általában úgy használatnak mint a két előbbi tájszólásban; tehát hosszú *í, ú, ü* van akárhányszor a rövidek helyett is.

A középső nyelvállással képezettek közül a hosszúakról (*é, ó, ő*) ugyanaz mondható, a mi az előbbi tájszólásokra; vagyis a szentlélek-peselneki és felsősepsire nézve. Ugyanígy itt is csak ritkábban használatnak rendes köznyelvi képzéssel; inkább széles ejtésű és zártabb vagy éppen diftongizált változataik járják, mégpedig ugyanazok, mint ott. E tekintetben azonban észleletem szerint a tájszólás két egymástól nem szorosán elkülönítendő, de bizonyos tekintetben mégis különböző részre oszlik, a mennyiben a felső részen Nagybazson, Bodos, Száraz-Ajta, Zalánpatak, Barót és Köpez nyelvében a diftongusok elmosódottabbak, mint Miklósvár, Nagyajta és Bölön lakói beszédében, mely amannál

inkább nyújtja a szót és kiérezhetőbb diftongusokat képez. De ebben is általában halványabbak ezek, mint az előbbi tájszólásban, főleg a jelzett községekben hallható kettős hangzók, a melyek meg a szentlélek-peselneki tájszóláséinál elmosódottabbak, mint láttuk.

Az *ë* használata a legingadozóbb valamennyi háromszéki tájszólásé közt. Nevezetesen nemcsak hogy a köznyelvvvel szemben nem igen következetes, a mennyiben sokszor köznyelvi nyílt *e*-vel helyettesítik; de maguk az egyes, még szomszéd községek közt is eltérés van *e* tekintetben. Általában a felső községek, különösen Zalánpatak, mégis inkább, kivált az első szótagban az *ë*-t használják, mely sokszor *ë*-be is átmegy; a déliek, különösen Közép-és Nagyajta pedig a nyíltabb *e*-t, mely ily esetben (*ë* helyett) ezek egyik főjellemző tulajdonsága. Hogy észleletemet példákkal is igazoljam, jegyzeteimből a következőket idézhetem: 1. Első tagban a köznyelvi *lë, të, nëm, së* általában mindkét részen így: *le, te, nem, se*, sőt sokszor *ë*-vel is. Aztán a felső részen: *lëhet, csëre*, de *csëre* is; *csëled; csërep; këcske; rëgëlö*, de *legëlö* is; *mëg* de *mëg* is; az alsón: *enged, szemet, szent* sőt *szënt* is, *terëbúza* és *terebúza, ecët, tengër* de *tëngër* is, *gyeplö, Hentër* stb. 2. Utolsó tagban mindkét részen: *ciher, heveder*; szó végén: *ide*, de *idë* is. 3. Ragok és képzők előtt szintén mindkét részen a négy első tájszólással szemben, a mennyire azoknál is megfigyelhettem, többnyire nyílt *e* áll az *ë* helyén, mint a köznyelvben; azonban *ë*-vel is találkozhatni. Pl. *hejjet* (helyet), *hejjem, hejjek, hejjecske; ingyen; rëstëll; elödek; këgyes; nyires; Nyerges* (határrész Nagybaczonban), *Tövisses* (ez meg Miklósváron); de: *szentëk, kertëk, cziherës* stb. E hangnál, mint fennebb láttuk, udvarhelymegyei, homoródi hatás is érvényesül három illetőleg jóformán csak két községben: Baróton és Nagybaczonban s ott is inkább az öregek nyelvében. Ezek t. i. *ë* helyett *ö*-t is ejtenek, mégpedig első szótagon túl itt is csak akkor, ha az előző szótagban nincsen *ë*. Mint ilyen példákat jegyzeteim alapján a következőket idézhetem: *tisztölöm, viszök; Pëtör, ebédöt, csépöl, ödös; eresztött; embör, földet ös* (földet is), *neköm; istenödöt; mestörség, elfeletköztem*, a melyeket általában csak öregek után jegyezhettem fel s ezeknél is az *ë*-s alakokkal váltakozóknak tapasztaltam. Az ifjabbak már általában csakis *ë*-t használnak ebben az esetben is. Azután észleletem sze-

rint az ilyen *ö* amellett, hogy nem általános, nincs is oly tiszta, mint már pl. Nagybaczon mellett Kisbaczonban, s Baróton felül Bibarczfalván, a mely községeket szintén felkerestem e czélból.

Ezzel együtt említhetem meg e tájszólásnak még egy olyan hangtani sajátosságát, a mely KRIZA adatai szerint az udvarhely-megyei, keresztur-fiszéki, illetőleg a halmágyi nyelvjárásban is megvan (valószínűleg a homoródiban is, ennek azonban még nem járhattam utána) és így tán szintén udvarhelymegyei, de általában az egész miklósvárszéki tájszólásra kiható hatás. Az *ossó*, *bossó*, *kopossó*, *tözzsöl*; *sorró*, *torró*-féle mássalhangzói hasonulásokat értem. (Vö. Vadr. 552., 556. és 561. l.). Az ezen csoportbeli rövid hangzóknak liquidák előtt hallható és pótlónyújtásból származó változatainál az *o*-ra és *ö*-re ugyanaz áll, ami az előbbi tájszólásokra is fennebb a hosszú *ó*, *ő*-re nézve.

A nyelv alsó állásával képzett hangzók közt az *q*, *â*, *â* és *ê* itt is hallható, mégpedig a három első főkép Zalánpatakán, az *ê* meg az alsó részen sokszor *ë* helyén is.

VII. A hetedik tájszólást végül az előbbtől délre Hidvég, Előpatak, Árapatak és Erősd csángó lakóinak nyelve alkotja, a mely községek az új megyerendszer életbeléptetéseig politikailag szintén különállottak ugyan Háromszéktől, a mennyiben ezek is Felső-Fehérmegyéhez voltak beosztva, az érintkezést azonban állandóan fenntartották vele. E tájszólást más egyszerűbb helyes név hiányában a két szélső községről *hidvég-erősd-i tájszólásnak* nevezhetjük; ezt azonban úgy értem, a mint jelzém, hogy Előpatak és Árapatak is beletartozik.*)

Jellemezni meg legegyszerűbben úgy jellemezhetjük, hogy alapján az alsósepsibelivel egyezik s csak néhány pontban tér el.

Jelesen a felső nyelvvállású (*i*, *u*, *ü*) hangzók közül a hosszúakat is használják, mégpedig a köznyelvnek inkább megfelelően, mint a szentlélek-peselneki, felsősepsi és miklósvárszéki tájszólások; a mennyiben az erősségi hangsúly ebben nem játszik oly nagy szerepet, mint azokban, s nem ejtenek ennek ha-

*) Azokon a többi helyeken (Nyárospataktelep és Lüget), a melyek az előbbieknél szomszédságában a térképen jelezve vannak, ma oláhok laknak; Előpatakon is kevés a magyarság.

tása alatt sok esetben rövid *i*, *u*, *ü* helyett is *í*, *ú*, *ü*-t mint amazokban.

Aztán az alsó nyelvválással képzett hangzóknak zártabb ajakkal való ejtése (*q*, *q̇*, *q̈*) gyakoribb, mint az előbbi tájszólásokban. Az alsósepsi *borsó*, *solló* alakok meg eme községek nyelvében részben váltakoznak a VI.-ban látott *bossó*, *sorróval* (Erősdön), részben csak ez utóbbiak járják helyettük (felfelé: Árapatakon és Hidvégen). Végül az *eszik*, *iszik*, *visz*, *tesz*-féle igéknek *megegyük*, (megesszük), *megigyuk*, *nem együk meg*, *nem igyuk meg*, sőt *nem egyem meg*, *nem igyam meg* alakjai, melyeket analogiás alakulásoknak vehetünk (vö. SIM. A m. ny¹ I. 222.) s melyek a csik-gyergyói népbeszédnek is egyik jellemző sajátosságát teszik (vö. Vadr. 557.), e kisebb tájszólásban szintén megvannak, míg az alsósepsiben csak Nyén és Bodola csángó községek nyelvében hallható. A többiekben nem használtatnak, a köznyelvek járják helyettük.

Ime nyelvjárásunk tájszólásai főbb hangtani sajátosságai jellemzésével; a minék megkísérlése után e tájszólások (a különböző árnyalatok) történeti alapját egyéb okokon kívül a következőkben vélem feltalálhatni.

Egyszer abban, hogy, mint már eddig is éreztettem, a mai Háromszékmegeye, nyelvjárásunk területe az idő folyamán több különböző részből állt elő. Nevezetesen négy székből, Sepsi, Kézdi, Orbai és Miklósvár székekből és az országban különböző darabokban elszórt Felső-Fehérvármegyének — mely századokon át egészen a 70-es évekig, az új megyerendszer behozataláig fennállt — három foltocskájából, melyek e székek mellé voltak beékelve. Ezek névszerint az északi részen a már többször említett Szentlélek, Peselnek, Szárazpatak, Karatna, délnyugaton Hidvég, Árapatak, Előpatak és Erősd, délen pedig Nyén és Bodola községek (a két utóbbi csoport lakói csángók). Aztán a mellett, hogy e részek különböző időben kapcsolódtak szorosabban egymáshoz, régen, úgy látszik, nem is volt kormányzati központ; ellenben az egyes részeknek külön közigazgatása volt (ORBÁN B. id. m. III. 5.), mint a járásoknak részben ma is. Pedig az effélék is befolyanak bizonyára az árnyalatok alakulására.

Ezen, mondhatjuk, politikai okok mellett még nagyobb

mértékben működhettek közre etnográfiai és földrajzi okok. A mi az elsőket illeti, a szentléleki tájszólás területének lakóit, mint fennebb láttuk, történetíróink besenyő^oknek vitatják. És ez nem valószínűtlen; Besenyő nevű helység, mint láttuk, ma is van megyénkben, bár ezeken alul. KÁLLAY és mások után pl. ORBÁN BALÁZS Székelyföld leírása 3 : 113, 182. l. szerint besenyő telepek voltak Volál, Peselnek, Szárazpatak, Szentlélek egy része, Besenyő és Oroszfalu. SZABÓ KÁROLY ezek közül Volál, Karatna és Peselnek lakóit oroszoknak, ruthén telepeseknek nézte, kik idővel megmagyarosodtak (Századok, 1880. 496. l.). Azonban NAGY GÉZA ezek lakóit, valamint a Kantáéit is (Kézdivásárhely mellett, ma azzal összeolvadva) bessenyő^oknek veszi, Karatnát egyenesen bessenyő eredetűnek mondja, s e bessenyő telepekhez sorolja Al- és Feltorját is. (Adatok a székelyek eredetéhez és egykori lakhelyükhöz, Sepsiszentgyörgy, 1883. 190. l. Vö. 192. l. is Volálra nézve.) Úgy látszik különben, ruthén telepesek is voltak e környéken, mire nézve vö. Oroszfalut, Kézdivásárhely, eredetileg Torjavására délkeleti részén, melynek lakói szintén a szentléleki várnéphez tartozhattak. (NAGY G. id. m. 192. l.) Olyan idegen elemmel való vegyülésből magyarázza NAGY GÉZA pl. a diftongizálást is (id. m. 142. l.).

A földrajzi okokra nézve meg először is a legnagyobb valószínűséggel állíthatjuk, hogy Hidvég, Árapatak, Előpatak, Erősd tájszólása ilyen okok folytán jött létre. E föld ugyanis a tatárjárás után lakatlanná lett s azért IV. Béla a Mikó-család egyik elődének adományozta (ORBÁN B. id. m. 3 : 24.). Hogy ez telepített-e oda lakókat, vagy valamelyik utóda, arra adatunk nincs; az azonban valószínű, hogy minek már ORBÁN BALÁZS kifejezést adott (3 : 24.), e lakók székelyföldről szállhattak ki ide (csángók). Legalább nyelvük egészen e mellett bizonyít. S az is valószínű, hogy legalább egy részük Háromszékből került oda. Erre mutatnak azon vezetéknevek, melyek amott is hallhatók. A település később is egyre tartott az öregek szerint. A katonáskodás elől 1848 előtt sokan menekültek oda, mert az jobbágyföld volt és a jobbágy Székelyföldön nem katonáskodott. A mellett oláhok is vegyültek közéjük s némelyek a csángó telepeket is részben besenyő eredetűeknek vitatják. — Aztán földrajzi okokra, a szomszédfekvésre és az ebből származó kölcsönös

érintkezésre vihetni vissza a miklósvárszéki tájszólásnak egy pár, a többiétől eltérő sajátosságát, melyben az udvarhelymegyeivel egyezik.

Egyebek mellett ilyen okok működhetnek közre abban is, hogy a régi Sepsiszek két része ma két eltérő tájszóláson beszél. Háromszék déli része különben METZEN berlini tudós szerint az ott található birtokviszonyok alapján az északi résznél mintegy száz évvel későbbi, 1211. utáni település lehet (Zur Agrargeschichte Ungarns und Siebenbürgens, Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, XIX. Jahrg. 1896. 138—139.) — és ezt támogatja a nyelvjárás is. De általában megyénk természeti fekvése, hegyek által való szaggatottsága is — földrajzi ok! — nagyon hozzájárulhatott a régi különbségek megőrzéséhez és újak előállításához.

Végül a vallásnak is lehet része ez árnyalatokban, a mint erre a palócz vidéken is van példa.*) Érdekes ugyanis, hogy a nyelvjárás északi részén, a hol a katolikus községek vannak, a honnan e földet Szentföldnek is nevezik, a zártabb ajakkal képzett hangzók a legnagyobb elterjedésnek örvendenek és leggyakrabban hallhatók («vastagon beszélnek» mondják a déli részen lakók). Ellenben a déli részen, a hol a protestánsok túlnyomók, általában a nyiltabb hangzókat használják. Egyebek mellett tán a szószék, tán az előrehaladott iskolázottság is e jelenség oka.

Nagyjában ez okoknak tulajdoníthatni a különbségeket, a melyek azonban ma korántsem oly nagyok, hogy nyelvjárásunk egységességét megzavarnák. E különbségek ugyanis főképp hangtaniak, mint ilyenek külsők, s mint láttuk, nem is elszigeteltek, több ponton fellelhetők, és igazán tisztán inkább csak az asszonyok, gyermekek meg az öregek nyelvében észlelhetni őket.***) De itt is az *é*-zés általában egyező. A hangtaniakon kívül az alak- és jelentéstani sajátságokban, meg a szókincsben is tapasztalhatók egyes különbségek. Azonban ezek már nem annyira

*) L. ALBERT J. A gömöri tájszólás, Nyr. 18. k. és BARTHA J. A palócz nyelvjárás, Nyr. 19. k.

**) Vö. ALBERT J. hasonló észleleteit a gömöri tájszólásra nézve Nyr. 18: 418, 419.

tájszólásiak, mint csak egy-két községre terjedők, s még kevésbé zavarják az egységet. A belső sajátságokra, az alak-, jelentés- és mondattaniakra nézve általában megegyezés tapasztalható e tájszólások közt; pedig ez is fő, s közülük a két utóbbi csoportba tartozókat, bár kissé más szempontból, méltán hangsúlyozza Kardos is a göcseji nyelvjárás leírásában.¹⁾

És ez a megegyezés is érthető, mégpedig ugyanazon okok alapján, a melyeket előbb a különbségeknél láttunk. Ugyanis ama különböző részek közül a főbbek és nagyobbak korán képeztek politikailag is szorosabb egységet. Sepsi, Kézdi és Orbai székek valószínűleg még a XV—XVI. században egyesültek,²⁾ Miklósvárszék pedig, mint fennebb láttuk, legalább is már a XIV. században szorosabb viszonyba jutott e tekintetben is Sepsiszékekkel. A Felső-Fehérvármegyéhez tartozott részek ugyan politikailag csak a 70-es években csatoltattak az úgy létrejött területhez; de addig is szorosabb érintkezésben voltak vele. Részint, mint ma is, a szomszédos fekvés s ennek alapján a mindennapi életben felmerülő jelenségek és gyakori közlekedés következtében; részint a polgári helyzet folytán, a mennyiben azok mind jobbágybirtokok, földesuraik pedig háromszékiek voltak (l. ORBÁN művét a megfelelő helyeken); részint a vallás révén, a mennyiben azok esperességeibe soroztattak be,³⁾ mint ma is azokba tartoznak, s búcsúikat együtt tartották, mint az északi részen, a hol katolikusok maradtak, ma is együtt tartják, stb. Végül a két déli rész (délnyugaton Hidvég-Erőd, délkeleten Nyén és Bodola) lakóinak egy része, mint a vezetéknevek mutatják ama területről települt ki és ez is befolyt a nyelvjárás egységesedésére, a mely a rohamosan növekvő társadalmi érintkezés és iskolázottság folytán napról-napra nagyobb és nagyobb arányokat ölt.

Ezek alapján ama tájszólásokat méltán foglalhatni a «háromszéki nyelvjárás» egységes nevezete alá s sajátságait méltán tárgyalhatni együtt, mint e nyelvjárás sajátságait.

És én azt fogom tenni, a háromszéki nyelvjárásról mint

¹⁾ Nyr. 14 : 163.

²⁾ Vö. NAGY GÉZA id. m. 182. l. jegyz.

³⁾ Pl. Bodola már 1332-ben a Sepsi esperesség alá sorozott helység (ORBÁN B. id. m. 6 : 60.).

egésről fogok szólni, az egyes tájszólásokra most mint ez egész részeire, árnyalataira tekintek az olyan sajtárságoknál, a melyekre nézve különbségek merülnek fel.

Itt még egyes nyelvjárásleírók eljárása szerint nyelvjárásunk általános jellemző sajtárságait foglalhatnám össze előre, az alak- és mondattaniakat is; azonban ezt czélszerűbbnek és természetesebbnek tartom majd a leírás végén mintegy áttekintő összefoglalásként adni. Annyit azonban addig is az eddigiek alapján is, hogy nyelvjárásunk tehát *ë-ző*, az ú. n. keleti székelységhez tartozik, azonban mint ilyen s mint a székely nyelvjárások általában, több egyezést mutat BALASSÁNAK NAGY GÉZÁVAL és ZOLNAIVAL folytatott polemiája ellenére is (Ethnographia 1. és Nyr. 20—21. k.) a dunántúli nyugati nyelvjárásokkal, mint azt már VASS JÓZSEF észrevette és hangoztatta a székely beszéd-ejtésre a dunántúli nyelvjárásról írt munkájában (MNy. 1860.), s mint az már e nyelvjárások egyszerű leírásának elolvasásakor is szemünkbe ötlük (vö. pl. SIMONYI, A m. nyelv I. k. olvasható leírásokat). De egyezéseket mutat a dráva-vidékivel és a palóczsággal (*é, ó, ő*) s itt a nyitravidéki *é, ó, ő*-s diph-tongusos palóczsággal is; valamint bizonyos tekintetben főként a Kalotaszeggel is (igeidők). A göcseji rövid *i, u, ü* bizony — mint láttuk — itt is feltalálható, Háromszéken is, sőt LŐRINCZ KÁROLY leírásában csak ilyen rövid *i, u, ü*-t ismer Háromszéken (MNy. 6. k.). Egy dunántúli képzett ismerősöm, saját vallomása szerint, mikor Kovásznán járt, mintha Göcsejben lett volna, csak elcsodálkozott; egy másik erdélyi barátom pedig egyik dunántúli ismerősét nézte sokáig székelynek ki-ejtése után is. VARGA IGNÁCZ is megemlékszik a Felső-Őrvidék nyelvének leírásában arról, hogy az Őrvidék népét is székely eredetűnek tartja az ottani értelmiség s egyes jellemvonásai meglepően egyeznek a székelyekéivel s szembeszökőleg elütnek a legközelebb eső többi magyarságétól. (NyF. 9. sz. 6. l.) KERTÉSZ M. zalavidéki nyelvjárás-leírása alapján pedig sok egyezést találunk pl. Orbai- és a Zala-vidék nyelve közt is (vö. uo. 36. l.) habár feltűnőbb eltérések is vannak a két dialektus közt. Mint a Göcsejben, Nyitrában és Zalavidéken, a székelységben s éppen Háromszéken is ejtenek az *ó, ő* helyén *o, ő* difton-

gusokat tehát, s nem úgy van a dolog, mint BALASSA állította (Ethnogr. id. h.). De meg az *á* után álló *g*, sőt *o* is megvan a székelységben s Háromszéken is; mint Csikra és Halmágyra már SZABÓ D. illetőleg HORGER szintén kimutatta. Sőt a nagyon nyílt *é* hangot is megfigyelésem szerint közösen használja nagyban a Dunántúl és a Székelység. Az elbeszélő multat meg — mint legújabban megjelent értekezésemben rámutattam (Időalakjaink és módjaink a Háromszéki nyelvjárásban, NyK.) — a székelységen kívül Dunántúl is használják, Balaton mellékén és a Dráva vidékén. Így nemcsak hangtani, de alaktani, sőt mondattani dolgokban is kimutathatni a feltünőbb egyezést. A tájszavakra nézve pedig szintén észrevehetni ezt (vö. SZINNYEI Tájszótárát és az újabb tájszóközléseket a Nyr.-ben, 34. k.). Másrészt meg a palóczsággal lehet ismét feltünőbb egyezéseket találunk ugyancsak pl. a háromszéki nyelvjárásban (*é, ó, ö* és *nitt, nül, lábval* stb.), nem is tekintve az egyező helyneveket (pl. a Nyitravidéken is Bodok stb., vö. Szücs ISTVÁN leírását, NyF. 20. sz.). Ha még ezekhez hozzávesszük, hogy a folklórebán is vannak egyezések pl. a Dunántúl és a székelység, valamint a Vág-mellék és a székelység közt (vö. dr. SEBESTYÉN GYULA Regös énekek és A regösök, M. Népk. Gyűjt. 4—5. k., VIKÁR népköltési gyűjteményét Somogyból és a szentivánéji énekről s a regös énekről szóló értekezéseit), viszont hogy a néprajz körén belül pl. a székely kapu Szlavóniában is megtalálható (HUSZKA J.): mindezek kétségen kívül valami régibb, sőt őszibb közösségre mehetnek vissza, s így nemcsak tisztán a dialektologia, de hazai történetünk s etnológiánk érdekében és néprajzi meg folklorisztikai szempontból is megérdemlik a székely nyelvjárások s ezek körén belül a háromszéki nyelvjárás, hogy még behatóbban földolgozzuk s mélyebb, történeti alapon, történeti és összehasonlító nyelvészetünk számára is értékesítsük. Sőt nemcsak! de a székely kérdés rejtélyének megoldhatása szempontjából, valamint a «székely törzsek telepedési viszonyaira» nézve is, a mire nézve HORGERREL szemben nem annyira pusztán «a nyelvjárásai sajátosságok» elterjedésére, mint ezekkel kapcsolatban a régi székrendszerre, a régi székely székek beosztására is vetem a fő-

súlyt, minthogy ama nyelvjárási sajátságok egyezése és elterjedése szerintem főként ezen az alapon érthető. Ilyen utakon **aztán** nemcsak pusztán a nyelvészt érdeklő eredményekhez jutunk, de olyanokhoz, a melyek a történetírót és az etnográfust is érdeklik. Az efféle nyomozásoknak pedig senki sem fogja tagadni nagy fontosságát. (Vö. BUDENZ, A székely beszéd, MNy. 5 : 363.) Azért én a háromszéki nyelvjárás leírásában — a mennyiben lehetséges lesz — ilyen utakon kívánok haladni.

ERDÉLYI LAJOS.

Hazai irodalom.

ERDÉLYI LAJOS. A háromszéki nyelvjárásról történeti alapon (Különnyomat a NyK.-ből.) Bpest.

FUCHS (FOKOS) DÁVID RAFAEL. A locativus-féle határozók a votjákban. (Különnyomat a NyK.-ből.)

FÜLÖP SÁNDOR. Az összetételek a Paul és a Wundt elmélete szerint. (Tanári székfoglaló.) Kiskunhalas.

KELEMEN BÉLA. Jó magyarság. Bpest, Athenæum.

Keleti Szemle. VII. évf. 1. sz. (FUCHS D. R. Laut- und Formenlehre der süd-ostjakischen Dialekte. — MÉSZÁROS JULIUS. Osmanisch-türkischer Volksglaube. — KÚNOS IGN. Rumelisch-türkische Sprichwörter. — MUNKÁCSI B. Götzenbilder und Götzengeister im Volksglauben der Wogulen. — Irodalom. — Kisebb közlések.)

Nyelvészeti füzetek. Szerk. SIMONYI ZSIGMOND. — 32. VISKI KÁROLY. A tordai nyelvjárás. — 33. BEKE ÖDÖN. Kemenesalja nyelve. — 34. HORVÁTH ENDRE. A bakonyalji nyelvjárás. — 37. BACSÓ GYULA. Az adavidéki nyelvjárás. — 40. ÉDES JENŐ. A balatonfelvidéki népnyelv. Bpest, Athenæum.

PONGRÁCZ SÁNDOR. A magyar nyelv szerkezete, története és szó-tára. I. rész. A magyar nyelv szerkezete. Bpest, Pfeifer Ferdinánd.

SZAMOTA-ZOLNAL. Magyar Oklevélszótár. 14. és 15. (utolsó) füzet. Bpest, Hornyánszky.

SZIKSZAI FABRICIUS BALÁZS latin-magyar szójegyzéke 1590-ből. Közzétette, bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta MELICH JÁNOS. Bpest, Akadémia.